



Egyptian Journal of Linguistics and Translation
‘EJLT’

ISSN: 2314-6699

<https://ejlt.journals.ekb.eg/>



Volume 16, Issue 1 - December 2025
Peer-reviewed Journal
Sohag University Publishing Center
• ISSN: 2314-6699

Tesnim Mohammed Harb
Suez Canal University
Faculty of Arts and Humanities
Assistant Professor
Department of Turkish Language and Literature

BEKTASHISM AND STATE LEADERSHIP

This study, The Bektashi Order held a strong position within the Ottoman Empire during the 15th to 17th centuries, but faced repression and restrictions in the 18th century. Although they attempted to regain influence in the 19th and 20th centuries, internal conflicts, improper appointments, and the growing influence of the Naqshbandi Order weakened their reputation. Despite expecting support from the Committee of Union and Progress, these hopes were not fulfilled. The period under Hacı Feyzullah Baba marked a peak in internal turmoil, with serious complaints raised against him, though political disputes prevented full clarity. With the founding of the Republic, the Bektashis were distanced from official channels, received unfriendly treatment in some regions, and were subjected to strict laws after 1925 that limited their activities. Nevertheless, they continued their presence by establishing new centers in Anatolia and the Balkans. Thanks to literature and certain politicians, the order survived culturally; Yakup Kadri Karaosmanoğlu's novel *Nur Baba* depicted this transformation and the degeneration the order experienced. Overall, the Bektashis struggled to maintain their existence through the political and social challenges of the transition from the Ottoman Empire to the Republic.

Keywords: Late Ottoman Period-Early Years of the Republic- Committee of Union and Progress-Law on Dervish Lodges and Shrines-Naqshbandi Order-Albanian BektashismHaji Bektash Veli

Egyptian Journal of Linguistics and Translation ‘EJLT’ - Volume 16, (Issue 1) – December 2025
Sohag University Publishing Center - <https://ejlt.journals.ekb.eg/>



Egyptian Journal of Linguistics and Translation
'EJLT'

ISSN: 2314-6699

<https://ejlt.journals.ekb.eg/>

Volume 16, Issue 1 - December 2025
Peer-reviewed Journal
Sohag University Publishing Center
• ISSN: 2314-6699

تسنيم محمد حرب

أستاذ مساعد بقسم اللغة التركية وآدابها بكلية الآداب والعلوم الإنسانية - جامعة قناة السويس

البكتاشية والسلطة في الدولة العثمانية

حظيت الطرق الصوفية بمكانة استثنائية لدى الدولة العثمانية فتضمنت العلاقة بين الحكام والمتصوفة أبعاداً دنيوية وروحية.

وقد شكلت الطريقة البكتاشية قوة روحية قائمة على التحالف والصراع مع السلطة الحاكمة ممثلة لنموذج للتفاعل المعقد بين الصوفية والسلطة في التاريخ العثماني ، حيث تحولت من حليف استراتيجي للدولة إلى هدف للقمع عندما أصبحت تهديداً للدولة خاصة مع اتصالها الوثيق بالمؤسسة الإنكشارية العسكرية .

كانت سنة 1826م سنة فارقة في تاريخ البكتاشية عندما قام السلطان محمود الثاني بإبادة فريق الإنكشارية وحل الطريقة البكتاشية رسمياً وتسليم مراكزهم للطرق الصوفية المنافسة.

ومع سقوط الدولة العثمانية واجهت الطريقة البكتاشية ضغوطاً شديدة من السياسات العلمانية التي أغلقت التكايا عام 1925م ، إلا أن جذوتها لم تنطفئ بمحاولة انتقالها إلى دول البلقان ومحاولة الحضور عن طريق الأدب.

الكلمات الرئيسية: الطريقة البكتاشية ، العهد العثماني ، جمعية الإتحاد والترقي ، قانون اغلاق التكايا والزوايا ،

الطريقة النقشبندية ، البكتاشية الألبانية ، الحاج بكتاش ولي، رواية نور بابا ، قانون الحفاظ على النظام

Tesnim Muhammed Harb

Süveyş Kanalı Üniversitesi Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yardımcı Doçent

Bektâşilik ve devlet yöneticiliği**GİRİŞ**

Osmanlı Devleti'nin fetih ülküsüne sahip olması ve İslam dinini benimsemesi gereğince sahip olduğu tebaa algısı sadece tek bir etnik ve dinî kimlik ile sınırlı değildi. Ancak tebaa algısı sadece inanış açısından Müslüman ve Zimmî olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Ne var ki bu inanışların farklı varyasyonları bulunduğundan bu isimlerin altında var olan farklı unsurlar ve kültürler bulunmaktaydı.

Bu ise büyük bir popülasyonu ortaya çıkarmakta ve birbirini takip eden bir yaşam döngüsü ve hareketliliği barındırmaktaydı. Bundan mütevellid Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bu idâresi zor olan popülasyonun hareketliliğini açıklamak da oldukça zordur.

Ancak her dönem için ortaya çıkan bir gerçek var ki; Osmanlı Devleti tebaası içerisinde muhtelif sosyal, etnik ve dinî grupların var olması; zimmîler arasında çeşitli cemiyetlerin ihdâs edilip zimmîlerin onların nezdinde bir takım faaliyetlere girişmelerine yol açmış olmakla beraber, Müslüman tebaa arasında ise geniş dinî halka ve meclîslerin zuhur etmesini ve yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Osmanlı Devlet yapısı içerisinde bu sosyal ve dinî faaliyetler ise ferdî varlığın içtimâî düzende neyi ifade ettiğini ve bu düzende hangi konumda hangi vazîfeyi üstlendiğini de âşikâr etmiştir. Zirâ Osmanlı tebaası içerisinde ki bu içtimâî hareketlilik sadece yukarıda zikredilen faaliyetlerle kısıtlı değildi.

Bununla beraber dinî ve sosyal gruplara dâhil olma arzusu ise bir ferdin menfaâtin ötesinde şahsiyet ve kimlik arayışını hakikî bir kaynağa isnad etmesiyle, bilinçaltını rahatlatan ve ruhunu tatmin eden emînlik hissinden ileri gelmektedir. Buradan yola çıkarak, devlet, lider, bey, padişah, taht, hilâfet, târikât, tekke, dergâh, şeyh, pîr vb. gibi bir sığınma/melce mahalli manasında ortaya konulan bu kelimeler bizlere bu hislerin bir getirisi olarak sunulabilir.

Zira bu hisler bir yapı olarak şumüllendiğinde ve siyâsete tâbi tutulduğunda zamanla bir idârî yapılanmayla devleti oluşturduğu gibi zamanla da bir devleti nihâyete erdirebilir. Nitekim insanın yaratılışı da dahil olan her varlığın ve her oluşumun altında metafiziksel bir sebebe isnad ve açıklama bulunduğu gibi devletlerin de oluşum sürecinde ortaya attıkları, ileri sürdükleri metafiziksel bir olgu vardır.

Bu mana ve olguya vâkıf olan Osmanlı Devleti'nin siyâsî emelleri ise; idârî yapılanma

üzerindeki etkisinde kendisine hızlı bir ilerleme sağlamıştır. Bununla beraber siyâsetin; iç ve dış idâreyi yönlendirmekten ibâret olmadığını iyi bilen Osmanlı idarecileri, bir yandan da bu içtimâî yapılanma ve faaliyetler üzerinde bir kontrol mekanizması geliştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti içerisinde süregelen bu içtimâî yapılanma ve faaliyetlerin kontrolü ise sadece halkın bir arada yaşadığı sosyal çevrelerini, iktisâdî ve ticârî faaliyetlerini, dahil oldukları şer'i meselelerini ve bağlı oldukları hukûkî normlara uygunluklarını denetlemek ve mahkemeler vasıtasıyla yargılanmalardan ibâret değildi. Buradan yola çıkarak zimmîlerin hukukdan ayrılan içtimâî alanda kontrolüne ayrı bir ehemmiyet veren Osmanlı politikası zimmî tebaanın isyan etmelerine mahal vermemek maksadıyla çeşitli olanaklar sunarak onların bu toplumsal hareketliliğini kendi dinî liderlerine bağlayarak, rahat bir politika sürdürmüştür.¹

Ancak asıl mesele Müslüman tebaa arasındaki itikâdî unsurları denetlemek ve mezhep çatışmasının önüne geçmektir. Bunu sağlamak için ise Peygamber (A.S)'ın sünnetine ittibâ eden itikâdlar ve ictihâtlar tespit ve takip edilmiştir.² Örneğin ehl-i sünnete aykırı bir oluşum haline gelen geçmişte Abbasi idaresi ve halkı içerisinde bozukluklara sebep olan Bâtinîlerin Osmanlı'ya nüfuzunda bıraktığı menfî etkiler ve yankılar, tasavvuf ekollerinin kontrolünde ehl-i sünnetin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.²

Ayrıca bu hususa bir diğer örnek ise Babaî'ler gösterilebilir. Zirâ Baba İlyas ve Baba İshak'a isnadla bilinen bu tarikât ise İslam'la uyuşmayan ve Kur'an a ters düşen Baba İshak'ın peygamberlik iddiası sebebiyle ve şamanî öğretilerin devam ettirildiği ve bir çok isyana sebep olmuş tarikattır. Ancak bu tarikat öğretileri ve nazariyesi gereği daha sonraları Kızılbaş ve Bektaşî tarikatı altında devam edegelmiştir.³

Bilhassa bu manada Müslüman tebaa arasında envâî tasavvuf ekollerinin varlığı Osmanlı Devleti'nin bu konuda geliştireceği politikanın güçlüğünü ortaya koymaktaydı. Zira Ahî Arûsi, Bayrâmî, Bedevî, Bektaşî, Cerrâhî, Celvetî, Dussukî, Edhemî, Eşrefî, Halvetî, Himmetî, İsmâîlî, Kadirî, Ma'rûfî, Mevlevî, Mahmûdî, Nakşibendî, Özbekî, Rufâî, Sâdî, Sa'dî, Sinânî Sünbülî, Şa'bânî, Şazelî, Şemsî, Uşşâkî, Vefâî, Yesevî, Zenbûrî vd. gibi isimlerle bu tarikatlar varlıklarına müsaade edilen târikâtlar arasındadır.⁴

Bu gibi isimlerin çokluğu aslında tarikat içerisindeki kolların zamanla tarikatın ismi ile değil de kolun ismi ile anılagelmesinden dolayı meydana gelmiş olmasından

¹ Mustafa Fayda, "Zimmi" maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), 2013, s. 438-440.

²

Yunus Apaydın, "İçtihat" maddesi, *(DİA)*, c. 21, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2000, s. 432-445.

² Avni İlhan, "Batiniyye" maddesi, *(DİA)*, c. 5, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1992, s. 190-194.

³ Ahmet Yaşar Ocak, "Babai" maddesi, *(DİA)*, c. 4, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1991, s. 373-374.

⁴ Fahri Maden, *Sorularla Osmanlı'da Tarikatlar*, İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Baskı, 2023, s. 13.

kaynaklanır. Bu durumda tarikatın kol isimlerinin sanki farklı bir tarikatmış gibi benimsenmesine yol açmıştır. Ayrıca bu tarikatların içerisinde Türk tarikatı olarak ayrı bir sınıfta değerlendirilen Yesevî, Mevlevî ve Bektaşî dışında ise diğer tarikatlar için böyle bir sınıflandırma söz konusu olmamıştır.⁶

Bununla beraber bu sınıflandırmalar tarikatların birbiri üstünde bir ayrımcılık, ırk davası ya da iddiâsı yahud da üstünlük gösterdiği mânâsını taşımamakla birlikte sadece birer demografik tespitlerdir. Öyle ki bu tarikatların sınıflandırılması ve adlandırılması dahi menbâi olan mutasavvıfların ait oldukları topraklar ve yayıldığı mahallerden ileri gelmektedir. Bunun yanısıra tarikatların bulundukları mahalden harici olarak yayılım göstermesinde ve bunda çok hızlı bir süreç takip etmesinin nedenleri arasında sadece halk nezdinde bir saygınlık ve eminlik melceleri olmaları zikredilemez. Bu yayılım beraberinde kendine has yapı inşasını da ve bu inşaların artışını da getirmiştir. Özellikle tekke'lerin sosyal alanın merkezlerinde konumlanması hasebiyle, buralara insanların rağbeti artmış sık uğranılan yerler haline gelmişlerdir. Öyleki sadece bu durum sadece halkın rağbeti ile devam etmemiş, Osmanlı topraklarına gelen seyyahların da dikkatini çeken bu yapılar ve mutasavvıflar ayrı bir merak konusu ve Türk kültürünün bir cazibesi haline gelmiştir. Öyle ki bu yapılaşma da zamanla bir tekke kültürü adı altında halk arasında yeni bir adab-erkan ve üslub meydana getirmiştir. Tüm bunlar bir etkileşim silsilesinden ileri gelmektedir. Öyle ki halk bu tekkelere yakın olmak bahasına bazı evlerini dahi bağlı oldukları tekkelere ihdas etmişler ve daha fazla vazifelerde bulunma gayreti içerisinde olmuşlardır. Öyle ki mevt hallerinde dahi bu tekkelerin etraflarında bulunma, oraların feyzinden nasiplenme ve kabir azaplarını hafifletmesi ve affolunmalarına vesile olması gibi çeşitli inançlarla da bu gibi tekkelerin hazirelerinde pir ve şeyh efendilerin yanlarında defin olunmalarını istemişlerdir. Ve nitekim de böylelikle tekkeler haricinde yeni bir yapılaşma olarak tekkelerin hazireleri'nden bahsetmek mümkündür. Bununla beraber bu dini yapılaşmalar beraberinde tekke kültürünün altında çok çeşitli bir tekke giyim kuşamı'nı da beraberinde getirmiştir.

Nitekim yukarıda zikredilen Osmanlıda içtimâî yapılanma ve faaliyetlere karşı tutunulan tavır ve yürütülen politika ile bir benzerliği olan bu tarikatların devlet nezdinde de istisnai konumları vardır. Öyle ki mutasavvıflar ve idareciler arasındaki

6

Reşat Öngören, "Tarikat" maddesi, (DİA), c. 40, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2011, s. 95-105.

münâsebetlerde hem dünyevî hem de manevî emeller bulunmaktadır. Özellikle bazı idareciler nezdinde tasavvuf, halkın kontrolüne giden kolay bir yoldur. Tasavvuf bazı idareciler nezdinde böyle bir açık alana olanak sunduğu gibi bazı tasavvuf ekollerinin ve bazı

mutasavvıfların, idârecilerle paralel emeller ve siyâsî gâyeler taşıdıkları bilinmektedir.⁵ Ancak bu her tarikat için söz konusu değildir ve aslında dönem dönem bazı tarikatlar bulunduğu dönemin idârecileri ile ters düşmüştür. Aslında bu idâreciler arasındaki özümseven nazariye çeşitliliğinden ileri gelen bir durumdur ve her dönem kendi nazariyesini ve ekolünü taşımış ve desteklemiştir.

Öyle ki hemen hemen her Osmanlı Pâdişâhı'nın farklı tarikâtlara olan yakınlıkları ve bağlılıkları bilinmektedir. Buna göre sırasıyla Osman Gazi ve Orhan Gazi Vefaiyye'ye, Sultan I. Murad Melami'ye, Yıldırım Bayezid-Emir Sultan BuhariNurbahşiyye'ye, Çelebi Sultan Mehmed Zeyriyye ve Bayramiyye'ye, Sultan II. Murad Mevleviliğe, Fatih Sultan Mehmed Bayrami'ye ve Mevleviliğe, Sultan II. Bayezid Halveti ve Bayrami'ye, Yavuz Sultan Selim Zeyriyye ve Nakşibendiye'ye, Kanuni

Sultan Süleyman Üveysi, Nakşibendiye ve Halvetiliğe, Sultan II. Selim Halveti'liğe, Sultan III. Murad Şabani, Murad Şabani, Halveti, Uşşaki Nakşibendiye'ye, Sultan III. Mehmed Halveti, Celveti ve Hüdai'ye, Sultan I. Ahmed Celveti'ye, Sultan I. Mustafa Celveti'liğe, Sultan II. Osman Celvetiliğe, Sultan IV. Murad Celveti'ye, Sultan İbrahim Celveti'liğe, Sultan IV. Mehmed Halveti ve Mevleviliğe, Sultan Süleyman Halvetiliğe, Sultan II. Ahmed Mevleviliğe, Sultan II. Mustafa Mevleviliğe, Sultan III. Ahmed Mevleviliğe, Sultan I. Mahmud Nakşibendiye'ye, Sultan III. Osman Nakşibendiye'ye, Sultan II. Mustafa Nakşibendiye'ye, Sultan I. Abdulhamid Sa'diyye'ye, Sultan Mevlevi, Nakşibendiye'ye, Sultan IV. Mustafa Nakşibendiye ve Mevleviliğe, Sultan II. Mahmud Nakşibendiye'ye, Sultan Abdulmecid Nakşibendiye'ye, Sultan Abdulaziz Mevleviliğe, Sultan II. Abdulhamid Nakşibendiye, Şazeli, Kadiri ve Rıfai'ye, Sultan Reşad Mevleviliğe ve son olarak Sultan V. Murad'ın ise Mevleviliğe intisaplı olduğu bilinmektedir.⁶

Bu liste göz önüne alındığında Osmanlı padişahları arasından 11 padişahın; birden çok tarikata intisaplı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu listede padişahlar arasında en çok müntesibi olan tarikat ise Mevlevi'dir. Zira 12 padişah'ın buraya ihtisaplı olduğu

yukarıdaki listeden anlaşılmıştır. Bununla beraber müntesib sayısındaki çokluğuyla Mevleviliği takib eden tarikat ise Nakşibendiye'dir. Zira 10 padişah ismi yukarıdaki listede geçmektedir. Bunun arkasından ise Halveti tarikatı gelmektedir ki 7 padişahın ismi burada anılmaktadır. Ayrıca padişahlar arasında müntesib sayısı olarak göze çarpan en son tarikat 5 padişahın isminin anıldığı Celveti tarikatıdır.

Ayrıca halk nezdinde en çok müntesip olunan tarikatlar şöyle sayılabilir; Kadirî, Nakşibendî Mevlevî, Rûfai, Halveti, Gülşeni, Sa'di, Sünbülî, Cerrahi, Şazeli ve Bektaşî. Ancak bu

⁵ Maden, a.g.e.,s, 17.

⁶ <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=428&padi%C5%9Fahların-mensup-oldu%C4%9Futarikatlar--sultandan-evliya-olur-mu-> (03.11.2024).

listeden de görülüyor ki Bektaşî tarikatına padişahlar arasında bir mensubiyet yoktur. Bunun altında yatan sebep ise bu tarikatın 1826 yılında yasaklanmasından ileri gelmektedir.⁷ Halk nezdinde ise bu tarikatın anılması, zamanla diğer tarikatlar altında varlığını sürdürmeye devam etmiş Bektaşî ki bu içerisinde dilimi kaynaklanmaktadır. Öyle olmasından müntesibleri, muhibbanları ve zümresinin gösterdiği değişim en çok konuşulagelen bir, Osmanlı asker sınıfında “Yeniçeri” ismiyle yeni bir ocağın mevzuudur. Nitekim şumüllenmesinde de önemli rolü olan Bektaşî tarikatı buradaki rolüne binâen tarihte yaşanan bir çok olayın arka planında var olan ve dönem dönem meydana gelen vakıaların sonuçlarıyla sorgulanan bir tarikattır. Bu yönüyle çalışma konumuzun aslını oluşturacak olan Bektaşîler çalışmanın diğer sayfalarında Bektaşî tarikatının menşei, nazariyesi, etkileri, yayılım sahaları ve diğer çevrelerle olan münasebetleri hakkında bazı malumatlar 6 başlık dahilinde verilecektir.

BEKTAŞİ TARİKATINA GİRİŞ

Bektaşîliğin anlaşılması için, öncelikle kavram ve ideolojik mahiyetiyle bir ekol olarak ortaya çıkışının, yayılım sahasının ve bir tarikat nezdindeki tarihsel sürecinin bilinmesi gerekir. Öncelikle Bektaşîlik; Hanefî/Sünnî mezhebinden bir mutasavvıf olan ve tasavvufun en köklü isimlerinden sayılan Ahmet Yeseviye dayanmaktadır. Horasan ereni olarak da bilinen Ahmet Yesevî; Türkistan ve Orta Asya coğrafyasında en çok bilinen ve en çok müride sahip olan bir ulu şahsiyettir. Ahmet Yesevî'nin manevi olarak ulu sayılmasında ise şeyhinin katkısı çoktur. Zira Ahmet Yesevî; büyük bir sufi ve vaiz

olarak tarihte yer edinmiş olan Horasanlı Yusuf el- Hemedânî 'den ders almış ve daha sonraları Yusuf el-Hemedânî'nin halifesi olmak kendisine bahşolunmuştur.⁸

Yusuf el-Hemedânî'nin halifesi olmakla şereflenen Ahmet Yesevî, buradan hareketle ilimde ve tasavvufta aldığı merteye ile her dönem dikkatleri üzerine çekmiştir. Bilhassa Türkî coğrafyada ilmini ve tasavvufi öğretilerini halka açmış olan Ahmet Yesevî; bir başka manasıyla da Türkistan coğrafyasını İslamla ve İslâmî ilimlerle donatmıştır. Ahmet Yesevî'nin bu kadar geniş coğrafyada itibar görmesinin ve öğretilerine rağbet edilmesindeki sebep ise etkili bir iletişimin varlığıdır. Zira Ahmed Yesevî'nin özellikle göçebe Türk halkları arasında hızlıca yayılım göstermiş olması bu güçlü ve etkili iletişimin varlığına bir delildir.

Ayrıca bu çeşitli Türk dünyasının halkları arasında çok rağbet görmesinin bir sebebi ise öğretilerinin tamamen şeriate ve ehl-i sünnet akaidine müstenid olmasındandır.⁹ Zira Ahmet

⁷ Kemal Beydilli, “II. Mahmud” maddesi, (DİA), c. 27, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2003, s. 352-357.

⁸ Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî” Maddesi, (DİA), c.2, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1989, s. 159-161; Mehmet Atalan, *Muhammed b. El-Hanefiyye ve Anadolu'daki Tezahürleri*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2007, s. 25.

⁹ Eraslan, a.g.e., s. 159-161; Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, Ankara: İmge Yayınları, 2004, s. 160.

Yesevî'nin öğretîleri; herhangi bir ilmî temele ve dinî zemine dayandırılmayan felsefik beyanlardan öte İslam tarihinin bir parçasından müteşekkildir. Öyleki Ahmet Yesevî'nin öğretîleri tamamen İslam adabı ve erkanına yöneliktir.¹⁰

Ayrıca Ahmet Yesevî'nin öğretîlerinin bu kadar başarılı bir şekilde yayılıp kabul görmesinin altında ise onun bu öğretîleri yayma usûlü yatmaktadır. Zira Ahmet Yesevî; diğer mutasavvıfların usûllerinden farklı olarak kendisinin bilgeliğini halka indirgeme noktasında Edebiyat gibi bir menfezi seçmiştir. Ancak Ahmet Yesevî Edebiyatın soyut ve hayâlî unsurları ön plana çıkaran şiir, hikâye vb gibi edebî metin çeşitlerinden bunlardan uzak olacak manzume türünü tercih etmiştir.¹¹

Nitekim Ahmet Yesevî İslami kâideleri ve Tasavvufî öğretîleri; “hikmet” dediği bir türün içerisine yerleştirmiştir. Bu şekliyle manzume türünde işlediği “Hikmet”leri zamanla büyük bir külliyyat oluşturmuş ve Divân-1 Hikmet hâlini almıştır. Bununla beraber Ahmet Yesevî'nin, bir yönüyle de divân kaleme alacak kadar Arapça ve

Farsçaya da çok hâkim olduğu ve bu vukûfiyetini de tasavvufu yayma aracı olarak kullandığı ortaya çıkmaktadır.¹²

Ayrıca Ahmet Yesevî'nin bu “hikmet”leri sadece halkı dinî boyutta irşad etmekle kalmamış. içtimâî ve siyâsî olarak da bir tesirin zuhûr etmesine olanak sağlamıştır. Zira Ahmet Yesevî'nin hikmetleri çeşitli Türk halklarının ortak bir ülküyle yaşayışa ve bu yaşayışta birbirlerini etkilemesine ve birleşmesine de vesîle olmuştur.

Bununla beraber Ahmet Yesevî'nin bu kapsayıcı tasavvufî öğretîlerinin ışığının aksettiği yerler sadece Türkistan ve Orta Asya coğrafyası olmamıştır. Bu “Hikmet”lerin methini duyanlar, bu hikmet ışığının kaynağını görüp, hikmetlerin asıl kaynağının idrakine varıp ve bu hikmetleri tatbik etmek üzere başta Anadolu coğrafyasından Horasan'a bir çok mutasavvıf gitmiştir. Ahmet Yesevî'nin “Hikmet”leri başka mutasavvıflara ilham olmuş, adeta her birisi bu ilhamla memleketlerine Yesevî rüzgarını taşımıştır. Bunlardan bazıları ise Geyikli Baba, Sarı Saltuk ve Hacı Bektaşî Velidir.¹³

Bunlardan birisi olan ve konumuzun ana kısmını oluşturan Bektaşîliğin kurucusu sayılan Hacı Bektaşî Veli ile Ahmet Yesevî'nin bağlantı noktasında ise menkıbeler ve kıssalar çeşitli kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Bektaşîliğin temsilcisi olan Hacı Bektaşî Velinin Ahmet Yesevî tarafından Anadolu'ya İslam akaidini yayması için gönderildiği bilinmektedir.¹⁴

¹⁰ Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, a.g.e., s. 162.

¹¹ Necdet Tosun, “Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c. 3, sayı 1 (1998), s. 45-46.

¹² Eraslan, a.g.e., s. 159-161; Tosun, a.g.e., s. 48-49.

¹³ Eraslan, a.g.e., s. 159-161; Tosun, a.g.e., s. 54-55.

¹⁴ Mehmet Demirci, *Tasavvuf ve Ahlak Yazıları*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 1. baskı, 2005, s. 24-25; M. Saffet Sarıkaya, *Hızırname'nin Bektaşîliğe Dair Malumatı ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır*

Halk nezdinde Ahmet Yesevî ile Hacı Bektaşî Velî arasında zuhur ettiğine inanılan bu meşhur ve kabul gören kıssaya göre; Ahmet Yesevi Horasandaki tekkesinin bağçesinde eline bir odun parçasını almış ve onu fırlatmıştır ki düştüğü yere Hacı Bektaşî Veli gitsin ve o yere tekke yapıp orada irşada devam etsin.¹⁵ Kıssada geçen bu odun parçasının yahud da kimi menkıbede sopa olarak geçen asanın Anadolu topraklarına düştüğüne inanılmaktadır.

Bu inanç vesilesiyle Anadolu topraklarından adeta fışkıran kudsîyet Hacı Bektaşî Velî'ye dayandırılmaktadır. Öyle ki Hacı Bektaşî Velî; Anadolu'nun büyük evliyası namıyla tarihsel süreçte yerini almış dinî bir şahsiyyettir. Bu menkıbe ve kıssa'nın sahihliği tartışılan bir mevzuu olmasına rağmen, Hacı Bektaşî Velî'nin Ahmet Yesevî'nin öğrencisi olması, Anadolu'nun merkezi sayılabilecek bir mevkiide Kayseri' de tekkesinin ve bir de külliyesinin bulunuyor olması menkıbeye bir destek ya da açıklama olabilecek mahiyette bir realitedir.¹⁶ Bununla beraber sadece bu kıssa da değil Hacı Bektaşî Velî'nin var olduğu dönemde çokça müphem olan noktalar vardır. Zira kendisinin yaşadığı dönemden bugünlere kayıt altına alınan dönemsel vakıa yahut başka bir mahalden, içtimai, iktisadi ve siyâsî hiçbir kayda kroniklerde rastlanılmamıştır. Bundan dolayıdır ki Hacı Bektaşî Velî'nin nerede dünyaya geldiği, nerelerde bulunduğu, kimlerden ders aldığı ve nihâyetinde Ahmet Yesevî'nin yanına nasıl gittiği muğlak olmakla beraber bunlara dayanak olarak sadece menkıbeler/kıssalar mevcuttur. Ancak yine de bu menkıbeler tarih ve kronoloji ilminin süzgecinden geçirilerek kıyâsen kendisi hakkında birtakım bilgilere erişmemize olanak vermiştir.

Bununla beraber Hacı Bektaşî Velî hakkında ilmî manadaki üç eserde adına ve şahsına dair malumatlara rastlamak mümkündür. Bunlardan ilki yazılışı 14.yy'a tekabül eden Menâkıbü'l-Kudsiyye adlı eserdir. Bu eserde Hacı Bektaşî Velî hakkında çok fazla malumata yer verilme de sufi olarak isminin geçtiği en eski tarihsel kaynak olarak değerlendirilmektedir.¹⁹ Bir diğer eser ise Menâkıbü'l-Ârifin adlı eserdir ki bu eser, içerisinde Hacı Bektaşî Velî hakkında ayrı bir fasılayı da ihtiva etmesi bakımından oldukça önemlidir.¹⁷

Tüm bu kaynaklara ilâveten Hacı Bektaşî Veli hakkında önemli malumatlar sunan üçüncü eser ise Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaşî Velî adlı eserdir.¹⁸ Bu eser bir diğer adıyla da

İnancı, 2. Uluslararası Türk Kültüründe Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 1468.

¹⁵ Demirci, a.g.e.,s. 26-27.

¹⁶ Yaşar Kalafat, "Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri", *Erciyes Üniversitesi*, 1993, s. 169-172; M. Baha Tanman, "Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi," Maddesi, (TDV), c. 14, 1996, s. 456 ¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektaşî Veli" maddesi, (DİA), c. 14, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1996, s. 455458.

¹⁷ Ocak, "Hacı Bektaşî Veli" maddesi, a.g.e., s. 455-458.

¹⁸ Ocak, "Hacı Bektaşî Veli" maddesi, a.g.e., s. 455-458.

Vilâyetnâme olarak anılmakta ve bilinmektedir.¹⁹ Zira Menâkıb-1 Hünkâr

Hacı Bektaşî Velî eserinin diğeri bir adı da Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş olup, bu eser 15.yy da kaleme alınmıştır. Bu eserin çok önemli bir kaynak eser olarak atfedilmesindeki sebep ise Hacı Bektaşî Velî'ye isnâd edilen tüm bilgi ve menkıbeleri içermesidir.

İlk kaydının 15.yy tutulduğu bilinen bu Velâyetnâme eseri zamanla Bektaşî müridleri tarafından istinsah edilmiştir. Öyle ki 17.yy dahi bu Velâyetnâme'nin yazılı bir nüshasına erişilmiştir.²³

Velâyetname kendi adıyla yeni bir türün de öncüsü olmuştur. Daha sonraları diğeri tarikatlar içinde bu eserin ihtiva ettiği şekil özellikleri, kayıt türü bakımından yaygın bir kabul görüp mensur, manzum ve karışık olmak üzere nüshalarla tab edilmiştir. Ancak Velâdetnâme tabakat gibi çoğunluğu biyografik bilgiden oluşan kayıt türünden farklı olarak da yazım metodu açısından menâkıbnâme ile benzer bir sûrette birlikte kullanılmıştır.²⁴

Ancak Velâyetnâme her ne kadar farklı tasavvuf ekollerince de daha sonraları sık kullanılan bir kayıt türü hâline gelmiş olsa da zikredildiğinde öncelikle zihinlerde Hacı Bektaşî Velî'yi çağrıştırmaktadır. Nitekim bu eser; muhtevâsı gereği Hacı Bektaşî Velî'nin doğuşu, ilim ve irfan hayatı, tasavvuf anlayışı ve bu anlayışının tatbikâtı neticesinde tarikat lideri oluşu gibi Bektaşîliğin mihenk taşlarıyla özdeşleşmiş bir eserdir.

Bu özgün ve önemli eserler dahilinde Hacı Bektaşî Velî'nin nasıl Anadoluyu irşad ettiği açıklanması gereken bir diğeri husustur. Öncelikle Hacı Bektaşî Velî'nin tasavvuf anlayışının Kalendireyye'ye dayandığı oradan neşv ü nemâ bulduğu kabul görmektedir. Kalenderiyye ise Horasan menşeli olup Mâverâünnehir hududlarına kadar yayılıp büyük bir i'tibar görmüş bir tasavvuf anlayışıdır. Bu anlayışın temel esaslarında zühd ve takva yatmaktadır. Ancak ahlak boyutuyla İslam akaidinin sınırlarında had safhada

²³ Ocak, "Hacı Bektaş Vilayetnamesi" Maddesi, a.g.e., s. 471-472; A. Yılmaz Soyger, *Hünkâr Ansiklopedik Bektaşîlik Sözlüğü*, İstanbul: Post Yayınları, 2019, s. 128-130.

²⁴ Ocak, "Hacı Bektaş Vilayetnamesi" Maddesi, a.g.e., s. 471-472; Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 27-31.

titizlik gösteren kalenderiler farz ibâdetler hususunda titiz davranmazlar. Bu anlayışa sahip

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektaş Vilayetnamesi" Maddesi, (DİA), c. 14, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1996, s. 471-472.

olan bir mutasavvıfa göre varlık gâyesi, yeme- içme -giyim-kuşam ve para gibi asgari ölçülerde ihtiyaça binâen dahi olsa dünyalıklardan münâsebeti azaltarak kalben Allah ile hemhâl olmaktadır.²⁰ Bu yönüyle Melâmilikle yakın görülen Kalenderî'lik ibâdetlerin tatbiki konusunda birbirinden ayrılmaktadır. Zira Melâmilik'te her türlü ibâdetin gizliden de olsa yapılmasına özen gösterirken Kalenderilikte bu durum sadece farz ibâdetlerde geçerlidir. Yani Kalenderilikte farzın dışındaki diğer dinî ameller bahis konusu edilmez.²¹ |

Hacı Bektaşî Veli'nin kalenderilikte başlayan tasavvuf hayatı Ahmet Yesevî'nin huzuruna gitmesiyle son bulmuştur denilebilir. Zira Kalenderilikte ferdiyet ön plandadır ve bir şeyhe bağlanma, onun yaşam tarzını ve ilkelerini benimseyip izinden gitmek gibi bir usûlü yoktur.²⁷ Bu yönüyle Kalenderilik şeyh- mürid şeklinde bir silsileyi takip etmez. Ancak sadece "pir" denilen kişi bu anlayışın lideri konumundadır. Cemâleddini Sâvî' de Kalenderiliğin pîri olarak kabul edilen bir isimdir.²² Bununla beraber sınırları sadece Maverâünnehir de kalmayan Kalenderilik 13.yy ile birlikte Anadolu'yu kuşatmıştır. Öyle ki Moğol istilaları gibi siyâsî sıkıntılarda halkı bir araya getiren bir unsur haline gelmiştir.²³

Daha sonraları farklı lider isimleriyle Kalenderiliğin halk nezdindeki bu nüfuziyeti onları devlet içerisinde bir oluşum haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Hacı Bektaşî Veli temeli Kalenderilik olan bir tasavvuf anlayışının ortaya çıkardığı bir hem dinî hem de siyâsî bir oluşumdur. Aşağıda bu oluşumun zaman içerisinde nasıl gerçekleştiği aktarılmıştır.

BEKTAŞÎ ÖRFÜ / ÂDETİ

Bektaşî tarikatında diğer tarikatlarda görülen şeyh-mürîd ilişkisi tanımsal açıdan farklılar göstermektedir. Zira Bektaşîlerde tarikatın başındaki kişiye verilen ad o kişinin bulunduğu tekke ve mevkiye göre değişmekteydi. Bununla beraber Kırşehirdeki merkez tekke haricinde kalan diğer Bektaşî tekkelerinin postnişinliğini yapan kimselere ise sadece "baba" denilirdi.²⁴ Ayrıca bu merkez tekkelerin bulunduğu yerlere ise "pir evi" adı verilirdi. Bunun dışında bir de Kırşehirde bulunan merkez tekkenin sınırlarındaki araziler ise "dede bağı" ve "hanbağı" olarak adlandırılmaktaydı.²⁵ Bu yerlerde Bektaşî dervişlerine taç giydirme ritüeli yapılırdı.²⁶

²⁰ Nihat Azamat, "Kalenderiyye" Maddesi, (*DİA*), c. 24, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2001, s. 253-256; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, a.g.e., s. 33-35.

²¹ Mustafa Kara, "Melâmiyye" Maddesi, (*DİA*), c. 29, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2004, s. 29-35; Ocak, Ahmet Yaşar, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 58-59. ²⁷ Azamat, "Kalenderiyye" Maddesi, a.g.e.,s. 253-256; Ocak, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, a.g.e., s. 62.

²² Azamat, "Kalenderiyye" Maddesi, a.g.e.,s. 253-256; Ocak, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, a.g.e., s. 65.

²³ Azamat, "Kalenderiyye" Maddesi, a.g.e.,s. 253-256; Ocak, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, a.g.e.,s. 68

²⁴ Mehmet Ali Ünal, "Dede Baba" maddesi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1. baskı, 2011, s. 186.

²⁵ Ünal, "Dede Bağı" maddesi, a.g.e., s. 187; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı, 1990, s. 158.

Öyle ki Kırşehirde bulunan Bektaşî Tekkesi, Bektaşîlerin merkez tekkesi olduğundan bu tekkenin başındaki kişiye “dede baba” adı verilirdi. Bununla beraber Hacı Bektaşî Veli Türbesinde bulunan yetkili kimseye ise “pir evindeki baba” şeklinde hitap edilirdi. Bu “pir evindeki baba” diğer Bektaşî tekkelerinde bulunan şeyhlerden farklı bir muamele görürdü. Öyle ki “pir evindeki baba” vefat ettiğinde yerine yenisi seçilir ve hemen akabinde İstanbulla gönderilir, burada Yeniçeriler “pir evindeki baba”yı karşılardı. Yeniçeriler bizzat “pir evindeki baba”yı yeniçeri ocağına götürürler ve orada ağa kapısında kendisine taç giydirirlerdi. Bu taç kırmızı keçeden yapılmış 12 dilimli bir taç idi. Bundan kinâye bu taça zaman içerisinde “kızılbaş tacı” da denilmiştir. Bunun sebebi Şiilerinde değer atfettiği 12 imamdan kinâyedir ve hatta Safevi hükümdarları da bu taçı kullanmışlardır.²⁷ Bu 12 dilimli taç ile beraber Bektaşî dede babalarının göğüslerinde daima bulundurdıkları 12 köşeli yıldız şeklinde bir kolye mevcuttur. Bunlar daha ziyade madalyon şeklinde iri taşlı olduğundan bu kolyelere dede babaların bağlılıklarından da kinâye ile “teslim taşı” da denilmiştir.²⁸

Bunun ardınca yine “pir evindeki baba” buradan hareketle sadraza kapısına vardırıılır ve orada bizzat sadrazam tarafından kürk kuşanırdı. Bu ritüelin akabinde yeniden Yeniçeri ocağına götürülen “pir evindeki baba” bir gün müddetle orada konaklamak zorunda idi. Bu ritüelin ardından “pir evindeki baba” tekrar Hacı Bektaşî Veli türbesindeki vazifesine geri dönerdi.²⁹

Bunun yanısıra bir de devamlı sûrette Yeniçeri ocağında kalan Bektaşî babası vardı. Bu Bektaşî babasına “Hû keşân” denilirdi. Bu “Hû Keşân”ın vazifesi ise sabah-akşam Yeniçerilerin muvaffakiyetine ve selametine duâ etmektir. Bu Bektaşî babası Yeniçeri ağasının önünde yeşil çuhasıyla beraber yürür devamlı sûrette “Kerimallah” şeklinde sesli zikir eder ve onu takip edenlerde “Hû” şeklinde karşılık verirlerdi.³⁰

Bununla beraber merkez tekkelerdeki bu “dede baba” ve “baba”ların postunun hemen sağ tarafında bulunan posta ise “Ahmed-i muhtar postu” denilmekteydi.³¹ Ayrıca yine merkez tekkelerin avlularında adına “Arslanlı çeşme” denilen bir şadırvan bulunurdu ki bu da avlunun sağ köşesinde konumlanmış olurdu. Öyle ki bu “Arslanlı

²⁶ Ünal, “Hanbağı” Maddesi, a.g.e., s. 291.

²⁷ Ünal, “Kızılbaş Tacı” Maddesi, a.g.e., s. 405; Sümer, a.g.e., s. 160.

²⁸ “Teslim Taşı” Maddesi, <https://lugatim.com/s/TESL%C4%B0MTA%C5%9EI> (03.11.2024); Sümer, a.g.e., s. 160.

²⁹ Ünal, “Pir Evindeki Baba” Maddesi, a.g.e., s. 548; Sümer, a.g.e., s. 161.

³⁰ Ünal, “Hû-keşân” Maddesi, a.g.e., s. 325; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1999, s. 168.

³¹ Ünal, “Ahmed -i muhtar postu”, Maddesi, a.g.e., s. 22; Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara: Aktif Yayınları, 2008, s. 94.

Çeşme” Bektaşî muhibbanlarınca zemzem hükmünde kabul görürdü.³²

Bunun yanı sıra Bektaşî merkez tekkelerinin hemen sol tarafında ise bir niş bulunur, bu nişli girintiyeye iri bir mum konulurdu. Bazen bu girintili nişler karşılıklı olurdu. Hatta bazı tekkelelerde bu nişlerin yivleri 12 dilim şeklinde yapıldı. Bu rakamda Bektaşî ritüellerinde sıkça karşılaşılan 12 imamı temsil etmekteydi.³³ Bu mumların oralara konulmasının sebebi ise Bektaşîlerin “Çerağ-1 Ali” dedikleri, ocağı uyandırmak ritüelidir.⁴⁰

Bunların haricinde Bektaşî muhibbanı olup da dervîş adayı olan kimselere ise “Can” denirdi.⁴¹ Bu gibi dervîş adaylarının ve hatta bazı dervîşlerin dahi bekarlık alameti olarak kulaklarına “menguş” isminde bir küpe taktıkları da kaynaklarda yer

almaktadır.³⁴ Bu gibi “Can”lar kendi aralarında muhabbeti kurarlarken ritüel halinde bir diyalogu takip ederlerdi. Bu diyalog ise “aşk olsun” ifadesi ile selamlaşma şeklinde başlar, “aşkın cemal olsun” ya da “aşkın nur olsun” şeklinde selamlaşmaya verilen mukabele ifadeleriyle devam ederdi. En son selam alan “can” ise “aşkın nurun ala nur olsun” şeklinde diyalogu bitirirdi.³⁵

Bununla beraber tekkeye yeni dahil olan Bektaşî muhibbanlarının kibirlerini yenmeleri için onlara “keşkûl” adında bir gemi şeklindeki boyunlarına astıkları külahla dolaşıp günlük ihtiyaçlarını dilenerek karşılamaları istenirdi. Dilenme esnasında sadece “Allah için” şeklinde bir ifadeyle konuşmalarına izin verilirdi, başka bir ifade ya da talepte bulunamazlardı. Bu gibi kimselere ise Selman-ı Farisiden mülhemle “Selman” adı verilirdi. Ancak Bektaşî tarikatında dilenmek yasak olmasına karşın bu uygulama sadece Bektaşî tarikatına yeni dahil olacak kimselere yani “Selman”lara yönelik yaptırılırdı.³⁶

Ayrıca bu gibi tarikata yeni dahil olacak olanlar için adına “ayin-i cem” denilen kabul merasimi düzenlenirdi. Bu merasim öncesinde tarikata yeni girecek kimseden kurban istenirdi ki bu kurbanda kullanılan kesici alete de “tığ”,³⁷ kurbandan elde edilen tüylerden

³² Ünal, “Arsianlı Çeşme” Maddesi, a.g.e., s. 49; Soyzer, a.g.e., s. 34.

³³ Ünal, “Düvazdeh” Maddesi, a.g.e., s. 211; Soyzer, a.g.e., s. 219. ⁴⁰ Ünal,

“Çerağcı” Maddesi, a.g.e., s. 166; Soyzer, a.g.e., s. 83 ⁴¹ Ünal, “Can ” Maddesi, a.g.e., s. 137; Teber, a.g.e., s. 67.

³⁴ Ünal, “Menguş” Maddesi, a.g.e., s. 462; “Menguş” Maddesi, <https://lugatim.com/s/mengu%C5%9F> (03.11.2024); Mustafa Öztürk, *Bektaşî Tarikatı ve Ritüelleri*, İstanbul: Tarih Yayınları, 2018, s. 112.

³⁵ Ünal, “Aşk Olsun” Maddesi, a.g.e., s. 58; Hüseyin Kayabaşı, *Bektaşî Tarikatı ve Gelenekleri*, İstanbul: Tarih Yayınları, 2010, s. 157.

³⁶ Nilgün Çevrimli. “Nevşehir Hacı Bektaş Müzesindeki Tekke Eşyalarından Bir Grup Madeni Keşkûl.” *Vakıflar Dergisi*, c. 31, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008, s. 306-307; Kayabaşı, a.g.e., s. 160.

³⁷ “Tığ” Maddesi, <https://lugatim.com/s/TI%C4%9E> (05.11.2024); Kayabaşı, a.g.e., s. 162.

örülen bağa da “tığ- i bend” ³⁸ denilirdi. Bu merasimlerde adına “gülbang”, “terceman” ve “nefes” denilen dualar okunurdu.³⁹ Bunu takiben “semah” denilen ritüelde “ruzba” adında bir tür küçük saz çalınırdı.⁴⁰

Ayrıca Bektaşilerde kırk makam anlayışı vardı. Bu anlayış adına “gayb erenleri” denilen tasavvufi varlığa isnad edilmektedir. Buradan mülhemle Bektaşilerde “kırklar meydanı”, “kırklar şerbeti”, şeklinde adlandırılmış birçok ritüelde mevcuttu. ⁴¹

Bunların dışında “muharrem matemi”, “baş okutma”. “dolu içme”, “lokma yeme” gibi farklı ritüellerde Bektaşilerce icra edilmekteydi. Bunlardan “dolu içme” ise “dem çekmek” tabiriyle aynı manada olup, içki içmeyi ifade ederdi. Zira Bektaşilerde zamanla İslami unsurların terk edilmesiyle birlikte bu “dem çekmek” ve “dolu içme” şeklindeki içki içme ritüelleri, istisnasız terk edilmeyen bir ayin haline dönüşmüştü.⁴²

Ancak bu denli İslami rükunları terk eden Bektaşilerde edep ve erkan çok önemliydi. Zira “eline -dilene- beline sahip olmak” şeklinde bir anlayışa çok ehemmiyet atfederlerdi.⁴³ Öyle ki bu düsturun dışına çıkan, yani ahlaki haddi aşanlar cezalandırılırdı. Bu cezaya “düşkün” adı verilirdi. Bu cezayı bizzat Bektaşî babaları verir, “düşkün” cezasını alan kimse tarikattan atılır, ve kimse onunla irtibata geçmezdi, adeta onu yok sayarlardı.⁵²

OSMANLININ İLK İNKİŞAF MERHALESİNDE BEKTAŞİLER VE FÜTÛHATTAKİ ROLÜ

Giriş ve birinci konu başlığında Bektaşiliğin nasıl zuhur ettiği kimlere ve hangi ilkelere dayandırıldığından bahsedilmiştir. Buradan bahisle Kalenderi ve Yesevi inanç esasları etrafında şumüllenen Bektaşîlik tasavvufî bir anlayış olmaktan çok ötedir. Zira Kalenderilikte olduğu gibi Bektaşiliğin de siyâsî cihette birtakım girişimlere ön ayak olmuş olması onun sadece mânevî bir yoldan ibaret olmadığını gösterir. Nitekim ikinci başlığımız ise Bektaşiliğin bir siyâsî oluşum olarak ortaya çıkışını kapsamaktadır. Buradan bahisle, Bektaşî tasavvuf anlayışının bir devlet oluşumu içerisinde siyâseten olan varlığı ele alınacaktır.

Öncelikle Bektaşiliğin siyâseten ve devlet nezdinde nasıl kurumsallaştığını anlamamız için onun menbai olan topraklara geri dönmemiz gerekir. Zira Bektaşîlik coğrafya olarak tasavvufun menşei olan ve ulu alperenler diyarı sayılan Orta Asya’dan

ortaya çıkmış bir ekoldür. Bununla beraber Orta Asya, devletleşmiş Türk boylarının ve diğer Türk kavim liderlerinin beşiği olan; özünde birlikte var olmayı yani devlet olma güdüsünü

³⁸ Ünal, “Tig-i bend” Maddesi, a.g.e., s. 687; Kayabaşı, a.g.e., s. 163.

³⁹ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, 2020, s. 5.

⁴⁰ Ünal, “Ruzba” Maddesi, a.g.e., s. 575; Kayabaşı, a.g.e., s. 164.

⁴¹ Ünal, “Kırk makam”, “kırklar”, “kırklar meydanı”, “kırklar şerbeti” Maddeleri, a.g.e., s. 401.

⁴² Ünal, “Dem çekmek” Maddesi, a.g.e., s.190.

⁴³ “El” Maddesi, <https://lugatim.com/s/EL> (05.11.2024); Kayabaşı, a.g.e., s. 174 ⁵² Ünal, “Düşkün” Maddesi, a.g.e., s. 211; Kayabaşı, a.g.e., s. 174.

taşımaktadır.

Bu sebeple Bektaşilik; Orta Asya Türk devletlerinin hemen hemen çoğunun temelinde var olan tasavvuf anlayışıyla da paralellik arz eden birleştirici dini unsurlarla ve edebi argümanlarla doludur. Ancak Bektaşilerin ortaya çıkışından evvel bu unsurlar ve argümanlarla hareket eden ve devlet nezdinde ilk olarak siyasi oluşum halini alan Türkmen tasavvuf lideri Baba İshaktır. Baba İshakın izini takip edenlere ise liderlerinin isminden dolayı Babailer denmiştir. Bunlar Anadolu Selçuklu devletinin himâyesi altında gelişim göstermişlerdir.⁴⁴

Ancak Babailerin siyaseten ortaya çıkışlarında kullandıkları argüman ise devletin idâre edemediği problemler üzerine olmuştur. Zira Babailer devlet içerisindeki içtimâî ve iktisâdî gelişmeleri takip edip, ona göre hareket etmişlerdir. Öyle ki Babailerin bu hareketi topluluk içerisinde öyle yankı bulmuştur ki bir isyan niteliğinde tarihe geçmiştir.

Babailerin bu hareketinin aslında daha sonraları kendi izini takip eden ve aynı yola bağlanan Bektaşilerin de siyasi temellerinden birini oluşturduğu bilinmektedir.⁴⁵ Görülüyor ki tasavvufi hareketlerin devletleşme nezdinde ortaya çıkışı Selçuklu idâresi altında Anadolu'da başlamıştır. Bununla beraber bu hareketlerin Anadolu coğrafyası üzerinde gerçekleşme sebebi de, oraların Müslümanlığın İrşad noktası olarak kabul görmesinden ileri gelmektedir. Nitekim bu gibi tasavvufi-siyasi hareketlerin Anadolu halkı arasında epey rağbet görüp, gün geçtikçe hızla müntesibinin artması da bunu doğrulamaktadır. Bununla beraber bu gelişim sadece şeyh- mürid ilişkisi ile oluşmamıştır. Bu gibi hareketlerin siyaseten gelişim göstermeleri devletin gaza/cihad ideolojisiyle ve fütüvvet - fetih

algısıyla paralellik arz etmektedir. Nitekim hemen hemen İslam Tarihi'nde birçok Müslüman Devletin bu sûretle ortaya çıkışı ve gelişile ilgili vakıalar münderiçtir.⁴⁶

Bununla beraber bütün Müslüman devletlerin inkişafında rol oynayan gaza/cihad ideolojisi ve fütüvvet algısının Anadolu'da yayılması ve bir aksiyona dönüşmesi 13.yy itibariyle tasavvuf liderleriyle kolaylaşmıştır. Bununla beraber fütüvvet'te esas hem devlet ve milletin birliğiyle hem siyâsî hem de iktisâdî varlığı güçlendirmektir. Ancak bu devlet esasları nezdinde tasavvuf ekollerinin prensipleri asla geri planda bırakılmamıştır. Bununla beraber tasavvufun merhamet ve şefkat odaklı ahlâkî öğretileri fütüvvetin ayrı bir cephesini oluşturmuştur. Öyle ki devlet idârecilerinin tasavvuf liderlerinin etrafında gelişen bazı zümreleri de fütüvvet

⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak" Maddesi, (*DİA*), c.4, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1991, s. 368-369; Halil İnalçık, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989, s. 257.

⁴⁵ Ünal, "Babailik" Maddesi, a.g.e., s. 72; Kayabaşı, a.g.e., s. 196.

⁴⁶ Ünal, "Gaza" Maddesi, a.g.e., s. 263; Mehmet Karakaya, *Anadolu'da Tasavvuf ve Bektaşilik*, Ankara: İslam Tarihi Yayınları, 2015, s. 145-147; Ahmet Öztürk, *Anadolu'da Tasavvuf ve Siyasi Hareketler*, Ankara: Kültür Yayınları, 2015, s. 117.

maksadıyla vazifelendirdiği bilinmektedir. Bu zümreler dönem dönem farklı isimler altında kaydolunmuştur. Bunlardan ilki Ahilerdir. Hem, zanaat hem ticaret ehli olan ve hem de manevi bir vasfa sahip olan Ahiler başlarında “pir” denilen bir şeyh ile hareket ederlerdi.⁴⁷ Bu pîrlerden en önemlisi ve en bilineni Ahi Evran’dır.

Debbağ mesleğiyle ahilik zümresi içerisinde faaliyet gösteren, ve ahilerin pîr’i kabul edilen Ahi Evran’ın bir şahsiyet olarak Mevlana Celaledin-i Rûmî ile aynı dönemde var olduğu ve Hacı Bektaşî Velî’yle de ahabap olduğu kaynaklarca zikredilmektedir.⁴⁸

Bununla beraber abdal, abdalân-ı rum, ahiyân-ı rûm, bâciyân-ı rûm, gâziyân-ı rûm adlarıyla dini-askeri zümrelerin varlığı bilinmektedir. Bunlardan göçebe olanlarına abdal denmekle beraber Rûm ifadesi; Anadolu’nun eski uygarlıklardan beri Rûm adıyla biliniyor olmasını ve de imparatorluğun toprakları manasını içermektedir.⁴⁹

Abdalân-ı Rûm denilen zümrenin ise Osmanlının teşekkülünde bizzat rol oynadığı bilinmektedir. Abdalân-ı Rûm’ların tasavvuf anlayışı olarak Yesevî tarikatına mensub

oldukları bilinir. Bununla birlikte Anadolu ve Rumeli civarında birçok vazifede yer aldıkları tarih kaynaklarında zikredilmektedir.⁵⁰

Bunun yanısıra Osmanlının teşekkülünde rol oynayan bir diğer zümre ise Baciyânı Rum adıyla maruf olan zümredir. Bu zümrenin ise tasavvuf anlayışı olarak Batınîliği benimsediği ifade edilmekle beraber bu zümredeki derviş ve muhibban ve muhibbelerin genellikle Kalenderi tarikatı mensubu olduklarından da bahsedilmektedir.⁵¹

Osmanlının fütüvvetinde vazifelendirilen bir diğer zümre ise Gaziyân-ı Rûm olarak bilinmektedir. Bu zümrenin de tıpkı Baciyân-ı Rûm’lar gibi Batınî anlayışına sahip Kalenderi müridi ve şeyhlerinden oluşan bir unsur olduğu kayd olunmuştur. Gaziyân-ı Rûm zümresi de fütüvvet esasıyla Anadolu üzerinde vazifelendirilmiştir.⁵²

Yukarıda zikredilen zümrelerin vazifelerine ve sahip oldukları tasavvufi anlayışlarına ve dahi mensuplarına bakıldığında, bu alanlarda hemen hemen benzerliklere rastlamak mümkündür. Bu tasavvufi-siyasi ve askeri zümrelerin birçok ortak noktada buluşuyor olması ve her dönemin kaydında ortaya çıkıyor olmaları aslında tek ve aynı zümrenin dönem dönem farklılaşarak farklı isimler altında varlığını devam ettirdiğinin bir göstergesidir.

⁴⁷ Ünal, “Fütüvvet” Maddesi, a.g.e., s. 257; Öztürk, a.g.e., 2015, s. 135.

⁴⁸ İlhan Şahin, “Ahi Evren” maddesi, (*DİA*), c. 1, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1988, s. 529-530; Ünal, “Ahi Evren” Maddesi, a.g.e., s. 203; Kayabaşı, a.g.e., s. 215.

⁴⁹ Ünal, “Rûm” Maddesi, a.g.e., s. 574; <https://lugatim.com/s/RUM> (10.11.2024); Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ 1300-1600*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 95-97.

⁵⁰ Ünal “Abdalan-ı Rum” Maddesi, a.g.e., s. 3; İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ 1300-1600*, a.g.e., s. 98-99.

⁵¹ Ünal, “Abdalan-ı Rum” Maddesi, a.g.e., s. 75; Ahmet Yılmaz, *Osmanlı Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2015, s. 150-152.

⁵² Ünal, “Gaziyân-ı Rum” Maddesi, a.g.e., s. 263; Ahmet Yılmaz, a.g.e., s. 153-155.

Nitekim Bektaşiliğin Osmanlı devletinin teşekkülü ve inkişafında ismen anılmıyor olması onun bu rolü üstlenmediği anlamına gelmemektedir. Zira yukarıdaki zümrelerin muhteviyatına, dayandıkları dinî kaide ve tasavvufi ekollerine bakıldığında aslında Bektaşiliğin siyâsî olarak zuhur etmesinden bir evre öncesinde siyâseten varlığını bu gibi zümrelerle ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra 13.yy-14.yy ile ortaya çıkan tasavvufun siyasileşme sürecinde var olan Bektaşî liderleri, kendi siyasi varlıklarını 15.yy ve 16.yy Osmanlı idaresinde çok

güçlü bir şekilde ortaya koymuşlardır. Öyle ki adeta bir dönemle özdeşleşmiş hâle gelmişlerdir.⁶²

Bektaşiliğin 15.yy'da siyaseten varlığını ortaya koymasında en önemli katkısı Abdal Musa adıyla bilinen Hacı Bektaşî Veli'nin yetiştirdiği bir şeyh yapmıştır. Öyle ki Hacı Bektaşî Veli'nin vefatının akabinde Abdal Musa'nın Bektaşî tarikatının kurucu temsilcisi olarak kabul edildiği bilinmektedir. Abdal Musa'nın Hacı Bektaşî Veli'den sonra hızlı bir şekilde öğretileri yayma, yeni zaviye ve tekkeler açma girişimlerinde bulunmasıyla da bu gayretlerin sonucunda Bektaşîler Osmanlı idâresiyle münâsebet geliştirmişlerdir.⁵³

Öyle ki Abdal Musa'nın Orhan Gazi'nin yanına gittiği ve Orhan Gazi'nin himâyesi altında Bursa ve civarında çeşitli fetihlere katıldığı bilinmektedir. Abdal Musa'nın Osmanlı'nın ilk fetih hareketlerindeki katkısı sadece maddi bir kuvvet desteğinden ziyâde, Osmanlı asker ve gazileri arasında Hacı Bektaşî Veli menkıbelerini anlatmasıyla manevi bir kuvvette'de zuhur etmiştir.⁵⁴

Ancak Bektaşiliğin terakkiyatında en önemli dönüm noktası Balım Sultan'ın posta geçmesiyle olmuştur. Zira Balım Sultan 16.yy'da posta geçtiğinde Osmanlı ile olan münâsebet daha da artmıştı. Bunun sebebi Balım Sultanın II. Bayezid ile güçlü bir bağ inşa etmiş olmasıdır. Bu güçlü bağın oluşmasının altında ise II. Bayezid'in o dönem bertaraf etmeye çalıştığı Safevi-Kızılbaş tehlikesinin varlığı yatmaktadır. Zira Safevi-Kızılbaşlar o zamanlar Anadolu'da ciddi manada nüfuz etmeye kalkışmışlar, halkı kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır.⁵⁵

Tam da bu noktada Balım Sultanın Anadolu'da müridlerinin ve taraftarlarının ciddi bir güç oluşturduğunu bilen ve bu durumu yakından takip eden II. Bayezid bu tehlike karşısında Balım Sultan'ın huzuruna gitmiştir. Bu ziyaretle birlikte Balım Sultanın

⁵³ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, a.g.e. s. 4; Hamiye Duran-Dursun Gümüsoğlu, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s. 28.

⁵⁴ Orhan F. Köprülü, "Abdal Musa" Maddesi, (*DİA*), c. 1, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1988, s. 64-65.

⁵⁵ Ocak, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, a.g.e., s. 115.

62

İsmail Hakkı Özdemir, *Osmanlı'da Bektaşî Tarikatı ve Siyasi Rolü*, Ankara: Kültür Bakanlığı

Yayınları, 2005, s. 142.

Bektaşî lideri-piri olarak bu tehlikeyi Anadolu'dan def'etmesi üzerine bizzat II. Bayezid tarafından vaziflendirildiği kaynaklarca zikredilmektedir.⁵⁶

Nitekim Balım Sultan Anadolu'da peyda olan bu Safevi-Kızılbaş tehlikesini def etmede başarılı olmuştur. Bundan dolayıdır ki Balım Sultan elde ettiği bu başarı sebebiyle Bektaşî Tarikatının ikinci piri olarak anılagelmiştir. Bununla beraber bu başarı Osmanlı idaresinin Bektaşîlere olan itimadını son derece güçlendirmiştir. Zira Bektaşîlerin, nazariye olarak kısmen benzerliği olan Kızılbaşlarla bu denli mücadelede girmiş olması ve başarı elde etmiş olması, Bektaşîlerin devlet nezdindeki duruşunu açıkça ortaya koymuştur.

Bunlarla beraber Bektaşîlerin Osmanlı idaresi altında en etkin olduğu dönem 16.yy'dır. Zira bu durumun altında yatan ana etkenlerden birisi Osmanlı'nın en köklü askeri birlikleri olan Yeniçeriler'dir. Öyle ki Yeniçeri askerlerine "gaziyan-ı Hacı Bektaşî Velî" denilmekte olduğu kaynaklarda yer almıştır. Ayrıca Yeniçeri ocağının da

"Hacı Bektaşî Veli ocağı" ya da "Sanadid-i Bektaşîyân" olarak anıldığı bilinmektedir.⁵⁷

Bununla birlikte Yeniçerilerin bir diğer nâmı da kaynaklarda "Hacı Bektaşî Velî köçekleri" şeklinde geçmektedir.⁵⁸

Bektaşîliğin Yeniçeriler nezdinde bu denli büyük iltifat görmesi, Bektaşîliğin ilk evrelerindeki ahilerin sancaklarda yaptıkları irşad hareketlerinden kaynaklandığı söylenmekle beraber Bektaşîler ve Yeniçerilerin yakın münâsebetinin tam olarak nasıl başladığı bilinmemektedir. Kaynakların hem fikir olduğu görüş ise ahilerle başlayan bu yakın temas, Abdal Musa'nın Osmanlı Sultanıyla irtibata geçmesiyle daha da artmıştır. Buradan bahisle her dönem gittikçe güçlenen bu bağ 16.yy ve 17.yy 'a gelindiğinde artık su götürmez bir mesele haline gelmiştir. Öyle ki Yeniçeri'lere mâl

olmuş olan Bektaşî kavramı etrafında sayısız ritüel ve nizam türetilmiş ve bu uygulamalar

⁵⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan" Maddesi (*DİA*), c. 5, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1992, s. 17-18; Ocak, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, a.g.e., s. 117.

⁵⁷ Ünal, "Gaziyan-ı Hacı Bektaşî" Maddesi, a.g.e., s. 263; Ünal, "Sanadid-i Bektaşîyan" Maddesi, a.g.e., s. 590; Mehmet Kalaycı, *Osmanlı Sünniliği Tarihsel Sosyolojik Bir Tahlil Denemesi*, Ankara: Otorite Yayınları, 2015, s. 98-99.

⁵⁸ Ünal, "Hacı Bektaşî Köçekleri" Maddesi, a.g.e., s. 281; Eyüp Öztürk, *İbnü's-Serrâc ve Müvelleh Dervişler (Teşvîku'l-ervâh ve'l-kulûb ilâ zikri allâmi'l-guyûb İsimli Eseri Bağlamında)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (2011), s. 142.

çeşitli vakıaların da mesnedi olmuştur.⁵⁹

BEKTAŞİ TARİKATININ KURAN VE SÜNNETTEN SAPMASI

Giriş bölümü ve onu takip eden diğer bölümlerde ele alındığı üzere Bektaşî tarikatının Kalenderi, Melamilikle başlayan tasavvuf anlayışı Yesevîlik ile birlikte daha farklı bir ekol haline gelmiştir. Nitekim Abdal Musa ve Balım Sultandan sonrada siyasi bir hüviyete bürünen ve tamamen bir tarikat haline gelen Bektaşî tarikatı'nın bu tasavvuf yolculuğunun sonu aslında şer'i sınırlardan tamamiyle çıkan ve sonunda bulunduğu topraklardan tard edilen Kalenderiler ile aynı sona sahiptir.

Zira bu dinî yolculuğa irşadla başlayan Bektaşîlerin sonu irtidadla bitmiştir. İrtidad bugün ki manada dinden dönmek, İslam dininden dönmek anlamına gelmektedir. Bugün bu fiilin cezâî işleme tabi olup olmayacağı tartışmalı olsa da Osmanlı idaresi zamanında İslam esaslarına göre İslam dininden dönenlerin yani mürted olanların cezası ölümdü. Burada dinden dönenin idam cezasından ayrı tutulduğu kıstas sadece dinden dönenin kadın yahut erkek olup olmadığıdır. Zira dinden dönen kadınlara hapis cezası verilmekte olup, tövbe edip tekrar İslam dinini kabulü gerçekleşir ise salıverilmesi hükmolunurdu.⁶⁰

Bektaşî tarikatının da zamanla İslam dininden dönmesi, Kur'an ve Sünnetten sapmış olması aslında onun temel taşlarında bulunan şii-hurûfî-bâtinî unsurlardan ileri gelmektedir. Zira Yesevîliğin benimsenmesiyle birlikte Bektaşîler arasında tamamen Sünnî unsurlar yerleşmiş değildi. Bunun sebepleri arasında konar-göçer bir Türkmen topluluktan teşekkül olan Bektaşîlerin eski ananelerini, adetlerini ve hurâfelerini İslam dininin farzları karşısında kolay terk etmemeleri sayılabilir.⁷¹

Oysa ki İslam emirleri, akaidi ve fikhi bâtıl olarak bütün ananelerden ve şîrk içeren her türlü eylem, söylem ve duruşdan emîn ve irak olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte İslam dininde, her Müslüman kişiden itaât ve sebâtla taât ve takvâ'ya özen

göstermesi beklenir. Ayrıca Müslüman bir kişiden Kur'an ve Sünnetin ihtivâ ettiği nâsları şek ve şüphesiz kabûlüyle beraber bu nâsların hilâfında hareket etmemesi istenir.⁶¹

Zira kişilerin bu unsurlara ittibâ etip etmemesinden kişilerin mülhid mi, zındık mı, fâsık mı oldukları halk ve devlet nezdinde hemen anlaşılmaktadır. Zira bu durumdan mülhemle fıkıh

⁵⁹ Fahri Maden, "Yeniçerilik-Bektaşîlik İlişkileri Ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, c.73, (2015), s.176.

⁶⁰ Ünal, "İrtidad" Maddesi, a.g.e., s. 351; Ocak, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, a.g.e., s. 150-152. ⁷¹ Kamile Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015, s. 72-74.

⁶¹ İbrahim Kafi Dönmez, "Zâhir" maddesi, (*DİA*), c. 44, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2013, s. 85-87. ⁷³ Eyyüb Said Kaya, "Taklîd" maddesi, (*DİA*), c. 39, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2010, s. 461-465; Teber, a.g.e., s. 45.

âlimleri “taklid-i imân” ve “tahkik-i imân” şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Öyle ki taklid-i İmanın cehâlete ve bölünmeye yol açtığını ortaya atmışlardır.⁷³

Nitekim onlara göre bu gibi taklid-i imâna cihetinde olan zümrelerin tecdîd ve ıslahı şarttır ve ancak böyle olması gerekmektedir. Zira taklid geleneğe ve örfе de meyilli olduğundan taklid ile inancı yaşama noktasında bağlayıcı unsurlar zamanla ve değişen durumlarla zayıflık göstermeye meyillidir. Böyle bir durumda tecdîd terimi yenileyici mahiyetiyle ön plana çıkmaktadır. Aslında tecdid; ihyâ ve ıslah ile aynı mânâyı taşıyan bir fıkıh terimidir. Burada maksat dini anlayışlara karışmış olan fesatlıklardan, şüphelerden bu anlayışları arındırmak ve temizlemektir. Zaman içerisinde ıslah ve ihyâ terimlerinin hudûdunu aşan durumlarda yeniden yapılandırmalar söz konusu olmuş ve bu yapılandırmalar da tecdîd teriminin kapsamına girmiştir.⁶²

Buradan yola çıkarak Bektaşî tarikatının Kur'an ve sünnetten sapması noktasında Bektaşîlerin taklidî bir inanışla zamanla Şii görüşe kadar evrilmeleri yatmaktadır. Ayrıca Şii anlayışında bazı zümreler ehl-i sünnet ise de bazı Şii zümreleri şirk'e düşmüştür. Bu gibi bazı Şii zümrelerin küfre delâlet oldukları görüş Hz. Ali'nin halife kabul edilmesi ve ehl-i beyt tarafdarlıklarında aşırıya kaçmalarıdır.⁶³

Bundan dolayıdır ki; Bektaşîlerin zamanla bu tehlikeli ve İslam dinince haddi aşan Şii görüşlerini benimsemeleri, onları İslam düşüncesinden saptıran bir anlayışın parçası hâline getirmiştir.⁶⁴ Öyle ki 14.yy ve 15.yy 'da tekke ve zaviye ve dergâh kültürüyle

yoğrulan Bektaşî tarikatı 17.yy'dan sonra Sünnî anlayıştan tamamen ayrılarak farklı bir kült haline geldi. Zira 17.yy itibariyle Bektaşîler İslam dininin yapı taşları olan Camilerden gittikçe uzaklaştı ve adlarına “semâhâne” denilen ayinlerini gerçekleştirdikleri yapılarda barınmaya ve eski ananevi inançlarını sürdürmeye devam ettiler.⁶⁵

Ancak yukarıda yer alan sebeplerden dolayı zamanla varlıkları ve nüfuziyeti tehlikeli bir hâl alan Bektaşîlerin, halkı saptırma ve ayaklandırma gücü Osmanlı idarecileri tarafından gözden kaçırılmadı. Öyle ki 17.yy'da Osmanlı idâresinin sınırları dâhilinde olan Baba, Dede, Abdal, Derviş, Sultan ismini taşıyan herhangi bir tekke ve hankahda görevli olan şeyh ve zaviyedarlar bizzat Hacı Bektaşî Velî zaviyesi şeyhi tarafından atanır olmuştu.⁶⁶

Osmanlı idarecilerinin karışmadığı bu durumda buna bir önlem olması maksadıyla Bektaşî

⁶² Tahsin Görgün, “Tecdîd” maddesi, (DİA), c. 40, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2011, s. 234-239.

⁶³ Necati Bursalı, *Mezhebler Tarihi*, İstanbul: Ailem Yayınları, 1. baskı, 2010, s. 186-187; Teber, a.g.e., s. 53.

⁶⁴ Ocak, “Hacı Bektaşî Veli” maddesi, a.g.e., s. 455-458; Duran- Gümüsoğlu, a.g.e., s. 102.

⁶⁵ Orhan Ç. Tuncer, “Tarikat Yapılarında İşlevin Tasarıma Etkisi”, 4. *Vakıf Haftası Dergisi*, (1986), s. 48-50; Duran- Gümüsoğlu, a.g.e., s. 115.

⁶⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C. EV. 137/6848-01.

tarikât ve yapıları denetim altına alındı. Bu denetim için Osmanlı idârecilerinin Sünnî mezhep altında güvendikleri tarikât liderleri vazifelendirildi.

Öyle ki Osmanlı topraklarında Kadirîlerden sonra en yaygın mürîde sahip olan Nakşibendî tarikât liderleri Bektaşî pîrleri ve onların muhibbânları'nı takip ve himâyesi altına aldı. Ancak bu tedbirlerin yeterli olmadığı bazı Bektaşî tekkelerinde bizzat Osmanlı idâresi ve meşihatın kararlarıyla bazı Bektaşî pîrleri sürgüne gönderilip bu gibi tekkeler de tekke vasfından çıkartılıp medreselere dönüştürüldü.⁶⁷

Örneğin II. Mahmud zamanında meşihat kurumunun başında olan ve Yeniçeri ocağının kaldırılmasında da aktif rol oynamış bir şahsiyet olan Şeyhülislam Kadızâde Mehmet Tâhîr Efendi'nin bu bahis için vermiş olduğu fetvâlar mevcuttur.⁶⁸ Ayrıca şer'i şerîfe hilâf hareketlerde bulunan fasık Bektaşî tâifesinden bazıları devletin onlara verdikleri arazi dışında şahıs olarak vakıf yoluyla kendilerine intikal ettirdikleri arazilerde tekke ve zaviye inşa ettirmeye kalkışmışlardır.⁶⁹ Bilhassa bu durumda böyle

tekke ve zaviyelerin mîrî arazîye dahil olunup olunamayacağı gelen fetva suallerinde dikkat çekmektedir.

Öyle ki Şeyhülislam Kadızâde Mehmet Tahir'e; "mülkü bir şahısta olan ve gelir getiren bir arazi bir zâviyede şeyh olanlarla onun hücrelerinde bulunanlara geliri ile birlikte verilmiş olsa ve bu zaviyede bulunanlar bu geliri tasarruf ediyor olsa ancak bu kişilerin fâsık ve ehl-i bidat olan kimselerden oldukları anlaşıldığı takdirde Osmanlı Sultanının bu arazi ve elde edilen geliri başka birisine vermesi câiz midir?" şeklinde gelen bir fetva suâlinde, "câiz olur" fetvâsı vardır.⁷⁰

Bununla birlikte 19.yy'a gelindiğinde Osmanlı idâresinde artık Bektaşilik tehlikeli bir akım olarak tamamen kabul edilmişti. Öyle ki Şeyhülislamlık kurumu ile anlaşılan Osmanlı idaresi bu bahiste halkı nasıl bilinçlendirecekleri ve Bektaşî şeyhlerini nasıl ıslah ve terbiye edecekleri konusunda istişareler yapmaya başladı. Zira hem askerler hem de halk arasında Bektaşiliğin bu yeni formu hoşnut bir nazarla dikkatleri çekiyordu.

Bu yayılımın önüne geçmek için Şeyhülislamlık ile yapılan istişareler sonucunda Şeyhülislamlık tarafından Bektaşiliğin sakıncaları bir risâle neşri ile halka anlatılmak isteniyordu. İlk başlarda bu risâle tab'ı devlet ricâli tarafından olumlu görüşlerle desteklense de en nihâyetinde meşihat kadrosunda bu risâlenin böyle bir ortamda müfsidlerin fesadını arttırmalarına bir fırsat olacağı kanaatine varıldı.

Bunun akabinde bizzat Şeyhülislam Ömer Lütfî tarafından böyle bir neşrin yapılmasının

⁶⁷ Tuncer, a.g.e., s. 48-50.

⁶⁸ Mehmet İpşirli, "Kadızâde Mehmed Tâhîr" maddesi. (DİA), c. 24. İstanbul: (TDV) Yayınları, 2001, s. 97-98.

⁶⁹ BOA, C. ADL. 29/1734-05.

⁷⁰ BOA, C. ADL. 29/1734-02.

yerine meşihat tarafından daha önceleri Sultan Ahmed ve Sultan II. Mahmud zamanında da ıslah edilecek Bektaşî tekkelerine ve piri vefat eden Bektaşî tekkelerine Nakşibendiyeden bir şeyh nasbı önerildi. Ancak bununla da ıslah olmayan Bektaşîlere pirlerine tekkelerini yıkmaya ve sürgün cezası gündeme getirildi.⁷¹

Bu cezaya göre Hacı Bektaşî Velî'ye mensûbiyet ve Hz. Ali nesebinden oldukları beyânlarında bulunan Bektaşî pirlerinden şeriat'a aykırı söylemlerde bulunanlar ve halka bu muzır şeyleri tebliğ noktasında cesaret edenlerin sürgün edilmeleri, ve bu pîrlere ait tekke ve vakıflara el konulması, yapısal olarak elverişli olan Bektaşî

tekkelerinin ise camiye, medreseye yahut mektebe dönüştürülmeleri, semâhâne gibi yerlerinin yıktırılıp o mahallerin muzır şeylerden temizlenmesi vâcip görülmüştür.⁷²

Merkez Bektaşî tekkelerinde muzır eylemler içerisinde olan pîrlere özellikle dikkatleri ve Osmanlı idarecilerinin gazabını üzerlerine çekmiştir. Öyle ki içlerinden Mecûsî olanlar dahi vardır. Bektaşîlerin zamanla Mecûsîliğe evrilmelerinin sebepleri arasında sahip oldukları ateş kültünün temelleri yatmaktadır. Nitekim bu gibi muzırlığı aşık olanlar bir kara liste dahilinde kaydolunmuş olup eğer bu listedekiler itikadını düzeltirlerse affolunabilirlerken, itikadını düzeltmeyenler Anadolu'ya sürgün edilir yahutta idam edilirlerdi.

Bu listeye giren muzırlı pirlerden bazıları Cebahâne Mecûsî olan Bektaşî pîrlidir. Bunların yanı sıra Üsküdar Paşalimanı (Öküz Limanı)'nda Seyyid Ahmed Baba, Derviş Ali, Derviş İbrahim ve Derviş Süleyman'da bu listede yer almaktadır. Ayrıca Kazlıçeşmede Mahmud Baba Tekkesinden Hüseyin Baba, Hasan Baba, Derviş Emin bu listede yine yer alan isimlerdendir.

Bunlarla beraber Karaağaç Tekkesinden çok sayıda derviş, Sütlüce'de Badımlı Tekkesinden Seyyid Derviş Mustafa, Eyüp'te Karyağdı Baba tekkesinden çok sayıda derviş, Rumeli dışında Şehitlik Tekkesinden, Çamlıca'da Tahir Baba tekkesinden, Üsküdar'da Mürüvvet Baba Tekkesinden ve Merdivenköy Tekkesinden de yine çok sayıda derviş ve babalar bu kara listede yer almıştır.⁷³

Yukarıda zikredilen sûretle 17.yy-18.yy da sakıncalı Bektaşî tekkeleri ve pîrleri nispetinde alınan önlemler ve yapılan cezâî uygulamalar Bektaşî muhibbânları içinde farklı bir şekilde geçerliydi. Zira Bektaşî muhibbânlarından sokaklarda, toplu ortamlarda Bektaşî kıyafetleriyle gezmeleri istenmişti ve hatta Bektaşî kılığıyla gezmeleri yasaklanmıştı. Bu kurala uymayan Bektaşî muhibbanından ancak sadece kendi halinde duran ve uygunsuz harekette bulunmayanlarına uyarı cezası verilirdi.⁷⁴

⁷¹ BOA, Y. MTV. 49/91-01.

⁷² BOA, C. ADL. 29/1734-01.

⁷³ BOA, C. ZB. 46/2282-03.

⁷⁴ BOA, A. MKT. NZD. 86/57-0

BEKTAŞI TARİKATI VE İTTİHAT TERAKKİ

Osmanlının 15.yy-16.yy-17.yy idâresinde en hareketli dönemini yaşayan Bektaşilerin 18.yy'a gelindiğinde yayılması ve faaliyetleri birçok tedbir ve engelle durdurulmuştu. Ancak 18.yy ile birlikte baskı altında tutulan ve bu şekilde faaliyetlerine kısıtlı izin verilen Bektaşiler varlıklarını yine de 19.yy ve 20.yy'a kadar taşıdılar. Zira Bektaşiler 16.yy ve 17.yy' daki hem halk hem idâre hem de askeriye sınıfı üzerindeki nüfuzlarına, egemenliklerine yeniden ulaşmak istiyorlardı. Nitekim 18.yy da birçok Bektaşî şeyhinin sürgün edilmesi, idam edilmesi, bazı tekkelerin kapatılması, bazı tekkelerin Nakşibendi şeyhlerince himâye altında tutulmuş olması gibi sebeplerle Bektaşilerin itibarları sarsılmıştı.

Bektaşiler de kendi varlıklarını yeniden ortaya koymak ve güç ispatında bulunmak içi siyâsî bir aksiyon olarak mecbûrî birtakım münasebetlerle bu minvalde bir yol çizmek zorundaydı. Ancak 20.yy ile birlikte monarşik düzenden oligarşi'ye geçirilmek istenen Osmanlı idâresinde yaşanan değişimler Bektaşilerin yollarını çizmesinde hem kolaylık hem de güçlük oluşturdu. Özellikle idârede İttihat ve Terakki döneminin başlamasıyla Bektaşiler kendileri hakkında verilecek kararlara ümid bağlamışlardı. Nitekim İttihat ve Terakki döneminin ortaya attığı sloganlardan birisi de herkes ve her kesim için hürriyeti ve hürriyeti destekti. Bundan dolayıdır Bektaşiler de İttihat ve Terakki'nin kendileri hakkında bir adım atmasını bekler olmuştu. Zira bu manada kendi içerisindeki adaletsiz atanmalara da tahammülleri yoktu.⁷⁵ Örneğin önceleri Kırşehir merkez tekkeden yapılan pîr-şeyh -baba atamaları şimdi ehil olmayan kimselerin eline bırakılır olmuştu. Bu kimseler Bektaşî dergahı tertibinden bîhaber olmasının yanı sıra Bektaşî tekkelerinin arazisi içinde dervişlere ayrılan yevmiyelik giderin karşılandığı yerleri de gasp eder olmuşlardı. Bu gibi iç karışıklıklara da sürüklenen Bektaşiler İttihat ve Terakki'den bunların giderilmesi ve eski usûlde olduğu gibi atamaların pîr baba'lar elinden yapılması gerektiğini istemişlerdi.⁷⁶

Bu iç karışıklıklar içerisinde en çok dikkati çeken durum ise Hacı Feyzullah Baba'nın postnişinliği zamanında yaşanmıştır. Hacı Feyzullah Baba hakkında hem dervişlerden, hem ahaliden hem de meşihatten ciddi manada şikayetler telgraflar vasıtasıyla merkezlere iletilmekteydi. Bilhassa bu mevzuu hakkında müfettişlerin görevlendirilmesi dahi idâre tarafından istenmiştir. Hacı Feyzullah Baba'nın meselesinin bu denli tetkik edilmesinin

⁷⁵ Eray Yılmaz, "Olmak ya da Olmamak: II. Meşrutiyet Yıllarında İttihatçılar ve Bektaşiler", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, c. 20, (2019), s. 153-154.

⁷⁶ Eray Yılmaz, a.g.e.,s. 153-154; Duran- Gümüsoğlu, a.g.e., s. 225.

ardında kendisine atılan Arnavud asıllı Ermenileri tekkesine alarak, onların devlet ve asker aleyhinde ayaklanmalarında birlikte iş tuttuğu iddiası yatmaktadır.⁷⁷

Nitekim daha önceleri Sivasta bulunan Bektaşî babalarının Ermeni çeteleriyle iş tuttukları, onların zulûmlerine müsait ortam yarattıkları ve dahi kızılbaş adı altında bir çok kimseyi kışkırtıp örgütledikleri hakkında şikâyetler Ankara idâresinin uğraştığı meselelerdendi.⁷⁸

Ayrıca Hacı Feyzullah Baba'nın aslında tarikatta bir yetkinliği olmadığı, buna rağmen gasben kendisini ve oğlunu postnişin olarak atadığı ve kendi üzerinde olmayan bir çok meseleye karışıp, halkı tehdit ettiği ve hatta yaralamalara sebep olduğu yönünde ciddi şikâyetlerde bulunmaktadır.⁹¹

Ancak bu şikâyetlerin Hacı Bektaş Cemal Efendi adında bir zatın dergahın şeyhi olan Hamza Efendiden Bektaşî tekkesini kendi himâyesi altına almak hırsıyla bir iftira olarak Hacı Feyzullah ve muhibbanını ortadan kaldırmak için ortaya attığı iddiaları da vardır. Ve bu iddiaları Hacı Feyzullah Baba kendi kalemiyle yazdığı telgrafta bu işin kanûn-ı esâsi hükümleri hilâfında olduğundan bahisle reddetmekte ve açıklamaktadır.⁷⁹

Bu iddiaya yanıt vermesine rağmen Hacı Feyzullah Baba'yı destekler başka bir evrak bulunmamaktadır. Aksine kendisi hakkında İttihat ve Terakki'nin 1916 ve 1917 kabine idaresinde şeyhülislamlık yapan şeyhülislam Mûsâ Kâzım tarafından yazılan şikâyetlere binâen sadrazama iletilen bir evrak bulunmaktadır. Bu evraka göre Feyzullah Baba'nın Hacı Bektaşî tekkesinde herhangi vasfî ve vazîfesi olmadığı halde tekke idâresi iddiâsında bulunup tekkenin pîri olan Hamza efendiyi tekkeden attırdığı gereken cezanın verilmesi gerektiği zikredilmektedir. Ancak Mûsâ Kâzım'ın

Nakşibendi tarikatı mensubu olduğu bilinen bir gerçek olduğundan bu şikâyetin art niyet üzerine kaleme alınıp alınmadığı da tartışmalıdır.⁸⁰

Ayrıca dönemin ve Osmanlı idâresinin son şeyhülislamı ünvanını taşıyan Dürrişâde Abdullah Bey'in şeyhülislamlığı zamanında Hacı Feyzullah Baba etrafında gelişen hadiseler de dikkat çekicidir.

Öyle ki VI. Mehmet yani Vahidettin döneminde Şeyhülislam olan Dürrişâde Abdullah Bey'in siyâsî duruşu da bu hâdiseler de önemli bir rol oynamıştır. Nitekim kendisi İttihat ve Terakki karşıtı olan Mustafa Sabri Efendinin yerine atanmış bir şeyhülislamdır. Bu sebeple kendisinden İttihat ve Terakkiye yakınlık göstermesi beklenmektedir. Ancak Dürrişâde

⁷⁷ BOA, DH. ID. 37/02-03-02.

⁷⁸ BOA, Y. PRK. UM. 30/85-01/02. ⁹¹ BOA, DH. ID. 37/02-03-02.

⁷⁹ BOA, DH. ID. 37/02-03-03

⁸⁰ Ferhat Koca, "Mûsâ Kâzım Efendi" maddesi, (*DİA*), c. 31, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2020, s. 221222; Duran- Gümüşoğlu, a.g.e., s. 232-233.

Abdullah Bey'in bu manada açık beyanları olmamıştır aksine bu bahiste temkinli davranmış olup sadece Kuva-yı Milliye adına karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁸¹

Nitekim Şeyhülislam Dürrişâde Abdullah Efendi'nin bu temkinli politik duruşu Bektaşî pîri olan Hacı Feyzullah Baba'nın vakalarında da görülmektedir. Zira 1911 tarihinde Hacı Feyzullah Baba'nın tevcihat olarak vermiş olduğu bir hükmü Şeyhülislam Dürrişâde Abdullah Efendi'nin onayladığı anlaşılmaktadır. Hatta belge üzerinde sadrazamın ve de Padişahın hatt-1 hümayûnu mevcuttur. Buradan yola çıkarak Hacı Feyzullah Baba'nın kararına ne padişah otoritesinden ne de İttihat ve terakki yönetim ricalinden kimsenin karışmadığı anlaşılmaktadır.⁸²

Yukarıdaki hâdiselerden ve bilgilerden anlaşılıyor ki Bektaşîler İttihat ve Terakki ve kanûn-ı esâsîden bekledikleri ilgi ve alakayı bulamamışlardır. Kendileri hakkında istedikleri eski nizam ve hürriyetlerini dillendirmişler ancak bu bir şikayetten öteye geçememiştir. Nitekim hem kendi içlerinde yaşadıkları muhalif hareketler ve uğradıkları iftiralar sebebiyle şeyhülislam ve sadrazamlarla münasebet içerisine girmişlerse de bu münâsebetlerini ilerletememişlerdir. Nitekim bu münasebetlerin

gelişmemesinin altında cihan harbinin başlaması da yatmaktadır.⁸³ Zira cihan harbi zamanında Bektaşîler siyâsî varlıklarını kanıtlayamadıklarından bu dönemde yaşanan siyâsî ve politik düzen içerisinde muhataplarını bulamamışlardır.

BEKTAŞİLER VE YENİ YÖNETİM

Yeni bir yapılanmayla tekkelerinde faaliyetlerini yürüten Bektaşîler için 20.yy ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulması olumlu gelişmelere imkan verdi. Bu gibi kurulan münasebetlerin geliştirilmesi tabi ki merkez Hükümetin dikkatini çekmekteydi. Ancak bir türlü resmi manada doğrudan Bektaşîlerle iletişim kurulmamıştı. Bunun altında ise Bektaşîlerin 1826'dan sonra Sünni bir yapılanmaya dahil edilmesinin başarısız olması ancak Nakşi ve Mevlevî liderlerinden etkilenildiğinden tam olarak istenilen siyasi seviyede bulunmuyor olması sebep olarak gösteriliyordu.⁸⁴ Bu suretle yetkililerin doğrudan iletişim kurmakta azami imtina ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Selanîge sürgün edilenlerin sevk edilip salıverilmesi maksadıyla 1902 tarihinde İzmir'e gelen bir vapurla indirilen Bektaşî Şeyhi İsmail Baba Diyarbakire sevk edilmiştir.⁸⁵

⁸¹ Mehmet İpşirli, "Dürrişâde Abdullah Beyefendi" maddesi, (DİA), c. 10, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1994, s. 36.

⁸² BOA, C. EV. 372/18892-01/01.

⁸³ Eray Yılmaz, a.g.e., s.154; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988, s. 245-246.

⁸⁴ Fahri Maden, *Sorularla Osmanlı'da Tarikatlar*, a.g.e., s. 205-206; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, a.g.e., s. 250-252.

⁸⁵ BOA, Y. PRK. ASK. 204/95-01.

Bununla beraber farklı şehirlerden mübadele ile bir şekilde Anadoluya gelen Bektaşiler, bazı yerlerde hoş karşılanmamıştır. Zira bunun bir örneği Amasyaya gelen Bektaşilerin namaz kılmamaları, camiye gitmemeleri ve çocuklarını mahalledeki okullara göndermeme gibi hareketleri o yöre halkı tarafından hoş karşılanmayıp Mübadele İmar ve İskan Bakanlığına şikayet telgrafları göndermişlerdir. Bakanlıkta bu durumun zaman içerisinde münferit bir isyana dönüşmesinden korkup çekindiği için bu gibi barınamayan Bektaşilerin geldikleri bölgelere geri gönderilmesine karar vermiştir.⁸⁶

Mübadele İmar ve İskan Bakanlığının bu kararı vermesinde aslında 1925 yılında Şeyh Saitin başlattığı isyan etkili olmuştur denilebilir. Zira 1924 de Halifeliğin kaldırılması bu gibi dini liderlerin isyanına zemin hazırlamıştı. Ancak hükümet Şeyh Sait isyanının geniş yankı uyandırmasından sonra kanun çıkararak bu gibi hareketlerin

önüne geçmeyi hedeflemişti. Öyle ki ister dini ister siyasi bahanelerle halkın huzurunu bozanların, ülkenin düzenini ve güvenlik kurallarını ihlal edenlerin bu gibi şayialarla her türlü faaliyette bulunanların yargılanması için Hiyanet-i Vataniye Kanunu ve Takriri Sükun Kanunu çıkarılmıştı. Bu kanunlar sadece lafzi cezalar olarak da kalmadı. Bu gibi eylem ve söylemlere mahal vermemek adına bu suça karışanların yargılanması İstiklal Mahkemelerinde yapılacaktı.⁸⁷

Nitekim her dini ve siyasi zümre gibi çıkarılan bu kanunlar ve alınan bu kararlar halk ve devlet nezdinde varlığını ortaya koymaya çalışan Bektaşiler için de sakınılması gereken unsurlar olmuştu. Öyle ki buna rağmen 1925 yılında Ispartada Mustafa Çavuş, Hacı Bektaş Çelebi ve Veli Dede isimindeki Bektaşilere, Hacı Bektaş ordusu kurma fikriyle Türklerden 700 kişinin toplanmasına yol açtıkları ihbarından dolayı Takrir-i Sükun kanununu ihlâlden dava açılmış olup, Reis-i Cumhurun da imzasıyla haklarında İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarına karar verilmişti.⁸⁸

Bektaşiler; yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti düzeni içerisinde istedikleri gayeye ulaşamaları da faaliyetlerini durdurmamıştı. Bunun aksine kendilerinin varlıklarını gösterebilecekleri zümrelerle işbirliği yapıp yurt dışında yayınlar yaparak yeni yerlerde tanıtma düşüncesini ortaya attılar ve yeni lokasyonlar arayışına geçtiler.

Zira bu oluşuma dair bir vakıa ise Limni sınırlarında Humbaracı oğlu Mustafa Efendi, Hüseyin Kapudanzade Mehmed Ağa isimindeki şahısların Mason mezhebine benzer bir

⁸⁶ Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272.11.20.99.38

⁸⁷ İhsan Güneş, “Takrir-i Sükun Kanunu”, *Atatürk Ansiklopedisi*, (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/takrir-i-sukun-kanunu/?pdf=3345> adresinden erişilmiştir.), (1 Mart 2021); Orhan Karaveli, *İttihat ve Terakki'nin Sonu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 148-150.

⁸⁸ BCA, 080.18.01.01.013.20.07

mezhep teşkil ettikleri, ayinlerinde dinin farzlarını inkar ile aşr-1 Muharrem ve Cavidan gibi eserleri okuttukları ihbarı gelmiş olmakla beraber, bölge idaresinden de bunlara katılanların varlığından şikayet edilmiştir. Durum araştırıldığında ise bu şahısların Arnavudluğun Toska ahalisinden olan Bektaşî müridanları olduğu anlaşılmıştır. Şu halde ayrı bir Mason mezhebi değil Bektaşî tarikatının ayinlerini takip ettikleri anlaşıldığından yine de bu halin önüne geçilmesi için bölgedeki memur ve muallimler vasıtasıyla akaid-i diniyenin talimine dikkat edilmesi istenmiştir.⁸⁹

Bununla beraber Bektaşîlere bu gayesinde siyâseten atanan bazı Masonlar ve Jön Türklerde hem öncü hem de destekçi olmuştu. Zira bazı siyasetçi Mason ve Jön Türkler vasıtasıyla bu düşüncelerinde ilerlemeleri güç olmadı. Bektaşîler imparatorluk bakiyyesi içinde yahut dışında kalan birçok şehirde yeni oluşumların öncüleri oldular.⁹⁰

Bunun bir diğer örneği olarak ise daha önceleri Sinop havalisinde Bektaşî varlığı hiç bilinmezken bu dönemde oraya bir Bektaşî merkez tekkesi kuruldu ve kısa zamanda birçok müridana ulaşarak, halk nezdinde itibar elde etmeyi başardılar. Bu suretle birçok farklı şehirde yeni oluşum gösteren Bektaşîler Rumeli ve Balkan coğrafyasında bilhassa Arnavudlukta bu faaliyetlerine ağırlık verdiler. Hatta ve hatta Arnavudlukta elde ettikleri yoğun rağbet ve ilgi zamanla orayı Bektaşîlerin bir toplanma mekanı haline getirdi. Öyle ki zaman içerisinde Arnavudların da dahil olduğu bu tekke bir milli buluşma mekanı haline de geldi.⁹¹

Bektaşîler evvelden beri Arnavud Bektaşî babaları sayesinde bu halkın özgürlüklerini savunduklarından, onların bu milli ve siyasi oluşumu tekke içerisine sokmalarına muhalif olmadılar. Aksine onların bu hareketini desteklediler, birbirlerinden bu şekilde tamamlayıcı rol alan Bektaşî ve Arnavudlar artık kopmaz bir münasebet içerisinde bunu 20.yy ve 21.yy da devam ettirmektedirler. Öyle ki 1924 yılında Hacı Bektaşî Veli türbesini ziyâret etmek maksadıyla Arnavud Bektaşî babaları Türkiye'ye gelmiştir. Ancak kendileri hakkında bir kaç kişi olduklarının isim ve memleket ve devletleri ile evvelce Türkiyede bulunmuşlarsa nerelerde bulunduklarının ve tekkede ne kadar kalacaklarının haber verilmesi gibi ziyaret detayları dış işleri bakanlığınca kayıt altına alınmıştır.⁹²

Bununla beraber 1925 tarihinde tekkeler, zaviyeler, türbelerin kapatılmasının akabinde tarikatların laikleşmesi beklenmiştir. Ancak siyaseten bu bekleyişin yerini edebi çevrenin ilgisi sarmış ve bir manada bu durumun üstü örtülmüştür. Öyle ki hem siyasi kadrodan hem de

⁸⁹ BOA, DH. MKT. 1657/34-01

⁹⁰ Fahri Maden, *Sorularla Osmanlı'da Tarikatlar*, a.g.e.s., 204-205; Karaveli, a.g.e., s. 152.

⁹¹ Fahri Maden, *Sorularla Osmanlı'da Tarikatlar*, a.g.e., s. 206.

⁹² BOA, HR. IM. 114/12-01.

edebiyat sahasının en meşhur kâlemleri olan Yahup Kadri Karaosmanoğlu ile Yahya Kemal bu beklentiyi kıran isimler olmuşlardır. Öyle ki kendileri Bektaşî muhibbanı ve müridanı olduklarını yazılarında ve beyanlarında

saklamamışlardır. Hatta hatıralarında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yakın arkadaş olması hasebiyle Yahya Kemalle beraber Kısıklı Çamlıcadaki Tahir Baba Tekkesi (Nur Baba Tekkesi)'ne bağlı oldukları yer almaktadır.¹⁰⁶ 18.yy'ın en meşhur Bektaşî tekkelerinden biri olan Tahir Baba Tekkesi, Yeniçerilerin ilgasıyla kapatılıp, pîri Tahir Baba Tireye sürgüne gönderilse de 1925'e kadar aslında hep faal kalabilmiş bir tekke idi.¹⁰⁷

Öyle ki bu tekkenin müdavimi olan Yahup Kadri Karaosmanoğlu 1925 yılında burada postnişin olan Nuri Baba'nın etkisinde kalarak dönemin en çarpıcı ve ses getiren bir yayın hadisesi olarak "Nur Baba" adlı kitabını bu tekkeye hasretmiştir.

Ancak Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kaleme aldığı "Nur Baba" romanı, kendi deyimiyle, o yıllarda bir din ve kültür müessesesindeki bozuluşu yani Bektaşîliğin bozuluşunu anlatır. Öyle ki "Nur Baba'yı Gazi Mustafa Kemal'e takdim ettiğinde, Gazi Mustafa Kemal, Nur Baba'yı merak eder, bir vesile ziyaretine giderler. Ancak Yakup Kadri Karaosmanoğlu Gazi Mustafa Kemal'in gördüğü şahsiyet ve okuduğu şahsiyet karşısında çok şaşırdığı fark edince, romanındaki Nur Baba tasvirinin kendisinin de arayıp da bulamadığı, kendisini de hayretler içerisinde bırakan kadın düşkünlüğü gibi pîrlerin kötü hallerini müşâhade etmenin üzüntüsüyle sarsılıp yazdığından bahseder. Ve bu hissiyatlarını "Ananeden yetişmiş hakiki ve samimi Bektaşîler, Bektaşî dergâhlarının bugünkü hali karşısında dil- hundurlar. Ben bunlardan biriyim" şeklinde de ifade etmiştir.¹⁰⁸ Bu yönüyle aslında Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1925 sonrası Bektaşîlik tarikatının nasıl değiştiğini, ritüellerin nasıl çarpıtıldığını ve Bektaşî inancının nasıl sapkınlaştırıldığını bu romanıyla ortaya koymuştur.

¹⁰⁶ İlhami Soysal, "Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu", *Gazete küpürleri*, 1983, (Taha

Toros Arşivi); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Türkiye Tarihi*, c. 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 345.

¹⁰⁷ Fahri Maden, "Çamlıca'da Bir Erenler Durağı: Tahir Baba Tekkesi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 2012*, c. 1, s. 220; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşîlik ve Osmanlı Toplumuna*, İstanbul: İletişim

Yayınları, 1998, s. 212 ¹⁰⁸

Soysal, a.g.e.,

SONUÇ

Bektaşî Tarikatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. ve 17. yüzyıllarında hem halk hem de askerî sınıflar üzerinde güçlü bir nüfuz ve etkisiyle önemli bir konumdaydı. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde, bu güçlü pozisyon çeşitli baskılar, sürgünler ve tekkelerin kapatılması gibi tedbirlerle zayıflatıldı. Nakşibendi tarikatının himayesi altına alınan bazı Bektaşî tekkeleri, tarikatın özgün yapısını ve etkisini sınırlandırdı. Böylece Bektaşîlerin 19. ve 20. yüzyıllarda yeniden güç kazanma çabaları, kendi içlerindeki çekişmeler, usulsüz atamalar ve dış etkiler nedeniyle tam anlamıyla başarılı olamadı.

İttihat ve Terakki dönemi Bektaşîler için bir umut olarak görülse de, beklenen ilgi ve destek gerçekleşmedi. Bektaşîlerin iç sorunları ve tarikat içinde yaşanan muhalefetler, devlet erkânı nezdinde Bektaşîlerin taleplerinin karşılanmasını engelledi. Ayrıca, dönemin siyasi atmosferi ve I. Dünya Savaşı'nın yarattığı karmaşa, Bektaşî varlığının siyasi olarak görünür olmasını zorlaştırdı.

Cumhuriyet'in kurulması ve yeni yönetim anlayışı Bektaşîlere farklı fırsatlar ve zorluklar getirdi. 1925'te tekkelerin kapatılması ve tarikatlara yönelik katı önlemler, Bektaşîlerin faaliyetlerini resmî olarak durdurduysa da, Bektaşîler bu dönemde varlıklarını tamamen kaybetmediler. Yeni koşullara uyum sağlamak ve etkilerini sürdürmek için farklı stratejiler geliştirdiler; yurt dışında yayınlar yaparak ve başka zümrelerle iş birliği yaparak etkinliklerini devam ettirmeye çalıştılar. Özellikle Arnavutluk'ta ve Balkanlar'da yoğunlaşan Bektaşî faaliyetleri, tarikatın bölgesel etkisini artırdı.

Bektaşîler ve özellikle Hacı Bektaş Veli'nin öncülüğünde gelişen bu tarikat, Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında ciddi zorluklarla karşılaşmasına rağmen, inanç ve kültür mirasını korumaya devam etti. İç çekişmeler, siyasi baskılar ve kanunî düzenlemelere rağmen Bektaşîler, geleneklerini ve toplumsal bağlarını koparmadan bugünlere kadar ulaştırdılar.

Sonuç olarak, Bektaşî Tarikatı'nın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki durumu, sadece bir dini topluluk olarak değil, aynı zamanda siyasî, sosyal ve kültürel bir aktör olarak Osmanlı-Türk tarihinin önemli bir parçasıdır. Tarikatın tarih boyunca yaşadığı baskılar ve değişimler, dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerini anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Ayrıca Bektaşîlik, modern Türkiye'de ve Balkanlar'da kültürel bir miras olarak varlığını sürdürmekte ve geçmişten gelen kökleriyle toplumsal yapıya katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, Bektaşî Tarikatı'nın 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar olan süreçte yaşadığı dönüşümleri, karşılaştığı zorlukları ve bu zorluklara karşı geliştirdiği stratejileri ortaya koyarak, tarihî sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Gelecek

araştırmaların, Bektaşî kültürünün ve toplumsal etkilerinin daha detaylı incelenmesiyle bu alandaki bilgi birikimini zenginleştirmesi beklenmektedir.

KISALTMALAR

- Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- Cumhuriyet Arşivi (BCA)

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler:

- Apaydın. Yunus, “İçtihat” maddesi, (*DİA*), c. 21, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2000, ss. 432-445.
- Atalan. Mehmet, *Muhammed b. El-Hanefiyye ve Anadolu’daki Tezahürleri*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2007.
- Azamat. Nihat, “Kalenderiyye” Maddesi, (*DİA*), c. 24, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2001, ss. 253-256.
- Beydilli. Kemal, “İl. Mahmud” maddesi, (*DİA*), c. 27, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2003, ss. 352-357.
- Bursalı. Necati, *Mezhebler Tarihi*, İstanbul: Ailem Yayınları, 1. baskı, 2010.
- Çevrimli. Nilgün, “Nevşehir Hacı Bektaş Müzesindeki Tekke Eşyalarından Bir Grup Madeni Keşkül.” *Vakıflar Dergisi*, c. 31, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008, ss. 306-307
- Demirci. Mehmet, *Tasavvuf ve Ahlak Yazıları*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 1. baskı, 2005.
- Dönmez. İbrahim Kafi, “Zâhir” maddesi, (*DİA*), c. 44, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2013, ss. 85-87.
- Eraslan. Kemal, “Ahmed Yesevi” Maddesi, (*DİA*), c.2, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1989, ss. 159-161.
- Fayda. Mustafa, “Zimmi” maddesi, (*DİA*), c. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), 2013, ss. 438-440.
- Gölpınarlı. Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1999.
- Görgün. Tahsin, “Tecdîd” maddesi, (*DİA*), c. 40, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2011, ss. 234-239.
- Gümüşoğlu- Duran, *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velayetnâmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- İlhan. Avni, “Batiniyye” maddesi, (*DİA*), c. 5, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1992, ss. 190-194.
- İnalcık. Halil, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ 1300-1600*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İnalcık. Halil, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

- İpşirli. Mehmet, “Dürrizâde Abdullah Beyefendi” maddesi, (*DİA*), c. 10, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1994, ss. 36.
- İpşirli. Mehmet, “Kadıızâde Mehmed Tâhir” maddesi. (*DİA*), c. 24. İstanbul: (TDV) Yayınları, 2001, ss. 97-98.
- Kalafat. Yaşar, “Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri”, Erciyes Üniversitesi, 1993, ss. 169-172
- Kalaycı Mehmet, *Osmanlı Sünniliği Tarihsel Sosyolojik Bir Tahlil Denemesi*, Ankara: Otorite Yayınları, 2015.
- Kamile Ünlüsoy, *Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Karakaya. Mehmet, *Anadolu’da Tasavvuf ve Bektaşilik*, Ankara: İslam Tarihi Yayınları, 2015.
- Kara. Mustafa, “Melâmiyye” Maddesi, (*DİA*), c. 29, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2004, ss. 29-35.
- Karaveli. Orhan, *İttihat ve Terakki’nin Sonu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 148150.
- Kayabaşı. Hüseyin, *Bektaşî Tarikatı ve Gelenekleri*, İstanbul: Tarih Yayınları, 2010.
- Kaya. Eyyüb Said, “Taklîd” maddesi, (*DİA*), c. 39, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2010, ss. 461-465
- Koca. Ferhat, “Musâ Kâzım Efendi” maddesi, (*DİA*), c. 31, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2020, ss. 221-222.
- Köprülü. Orhan F., “Abdal Musa” Maddesi, (*DİA*), c. 1, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1988, ss. 64-65.
- Maden. Fahri, “Çamlıca’da Bir Erenler Durağı: Tahir Baba Tekkesi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 2012*, c. 1.
- Maden. Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, 2020,.
- Maden. Fahri, *Sorularla Osmanlı’da Tarikatlar*, İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Baskı, 2023.
- Maden. Fahri, “Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri Ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, c.73, (2015) , s.176.

- Ocak. Ahmet Yaşar, "Babai" maddesi, (*DİA*), c. 4, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1991, ss. 373-374.
- Ocak. Ahmet Yaşar, "Baba İshak" Maddesi, (*DİA*), c.4, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1991, ss. 368-369
- Ocak. Ahmet Yaşar, "Balım Sultan" Maddesi (*DİA*), c. 5, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1992, ss. 17-18
- Ocak. Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Ocak. Ahmet Yaşar, *Bektaşilik ve Osmanlı Toplumı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Ocak. Ahmet Yaşar, "Hacı Bektaş Veli" maddesi, (*DİA*), c. 14, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1996, ss. 455-458.
- Ocak. Ahmet Yaşar, "Hacı Bektaş Vilayetnamesi" Maddesi, (*DİA*), c. 14, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1996, ss. 471-472.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türkler, Türkiye ve İslam*, Ankara: İmge Yayınları, 2004.
- Öngören. Reşat, "Tarikat" maddesi, (*DİA*), c. 40, İstanbul: (TDV) Yayınları, 2011, ss. 95-105.
- Özdemir. İsmail Hakkı, *Osmanlı'da Bektaşî Tarikatı ve Siyasi Rolü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Öztürk Ahmet, *Anadolu'da Tasavvuf ve Siyasi Hareketler*, Ankara: Kültür Yayınları, 2015.
- Öztürk. Eyüp, *İbnü's-Serrâc ve Müvelleh Dervişler (Teşvîku'l-ervâh ve'l-kulûb ilâ zikri allâmi'l-guyûb İsimli Eseri Bağlamında*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (2011).
- Öztürk Mustafa, *Bektaşî Tarikatı ve Ritüelleri*, İstanbul: Tarih Yayınları, 2018.
- Sarıkaya. M. Saffet, *Hızırname'nin Bektaşîliğe Dair Malumatı ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır İnanç*, 2. Uluslararası Türk Kültüründe Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Soysal. İlhami, “Tarikattan Edebiyata Yakup Kadri Karaosmanoğlu”, *Gazete küpürleri*, 1983,

(Taha Toros Arşivi)

Soyyer. A. Yılmaz, *Hünkâr Ansiklopedik Bektaşîlik Sözlüğü*, İstanbul: Post Yayınları, 2019.

Sümer. Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı, 1990.

Şahin. İlhan, “Ahi Evren” maddesi, (*DİA*), c. 1, İstanbul: (TDV) Yayınları, 1988, ss. 529-530

Tanman. M. Baha, “Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi,” Maddesi, (*TDV*), c. 14, 1996, ss. 456

Teber. Ömer Faruk, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara: Aktif Yayınları, 2008.

Tosun. Necdet, “Ahmed Yesevi’nin Menâkıbı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c. 3, sayı 1 (1998), ss. 45-46.

Tuncer. Orhan Ç, “Tarikat Yapılarında İşlevin Tasarım Etkisi”, 4. *Vakıf Haftası Dergisi*, (1986), ss. 48-50.

Uzunçarşılı. İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. 4, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988.

-Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Türkiye Tarihi*, c. 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Ünal. Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1. baskı, 2011.

Yılmaz Ahmet, *Osmanlı Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2015.

Yılmaz. Eray, “Olmak ya da Olmamak: II. Meşrutiyet Yıllarında İttihatçılar ve Bektaşiler”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, c. 20, (2019), ss. 153-154

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

BOA, C. EV. 137/6848-01. - BOA, A. MKT. NZD. 86/57-0 - BOA, C. ADL. 29/1734-01.

BOA, C. ADL. 29/1734-02.

BOA, C. ADL. 29/1734-05.

BOA, C. EV. 372/18892-01/01.

BOA, C. EV. 372/18892-01/01.

BOA, C. ZB. 46/2282-03.

BOA, DH. ID. 37/02-03-02.

BOA, DH. ID. 37/02-03-02.

BOA, DH. ID. 37/02-03-03

BOA, DH. MKT. 1657/34-01 - BOA, HR. IM. 114/12-01.

BOA, Y. MTV. 49/91-01.

BOA, Y. PRK. ASK. 204/95-01.

BOA, Y. PRK. UM. 30/85-01/02.

Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA, 272.11.20.99.38 - BCA, 080.18.01.01.013.20.07

İnternet Sayfaları:

“EI” Maddesi, <https://lugatim.com/s/EL> (05.11.2024)

Güneş. İhsan, “Takrir-i Sükun Kanunu”, Atatürk Ansiklopedisi, (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/takrir-i-sukun-kanunu/?pdf=3345> adresinden erişilmiştir.), (1 Mart 2021)

<https://lugatim.com/s/RUM> (10.11.2024) Demirci, a.g.e.,s. 26-27.

<https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=428&padi%C5%9Fahların-mensupoldu%C4%9Fu-tarikatlar---sultandan-evliya-olur-mu-> (03.11.2024).

“Menguş” Maddesi, <https://lugatim.com/s/mengu%C5%9F> (03.11.2024)

“Teslim Taşı” Maddesi, <https://lugatim.com/s/TESL%C4%B0MTA%C5%9EI> (03.11.2024)

“Tığ” Maddesi, <https://lugatim.com/s/TI%C4%9E> (05.11.2024)